

ГОДИШНИК НА НАЦИОНАЛНИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ МУЗЕЙ

12

ANNUAL OF THE NATIONAL ARCHAEOLOGICAL MUSEUM

12

145 ГОДИНИ
БЪЛГАРСКА
АКАДЕМИЯ
на НАУКИТЕ
—1869-2014—

145 years Bulgarian Academy of Sciences
(1869-2014)

In memoriam
Lilyana Pernicheva-Perets

София • Sofia

2014

1892 - 1921 - 1948

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ
BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
NATIONAL INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY WITH MUSEUM

ГОДИШНИК
НА НАЦИОНАЛНИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ МУЗЕЙ

12

ANNUAL
OF THE NATIONAL ARCHAEOLOGICAL MUSEUM

12

In memoriam
Lilyana Pernicheva-Perets

Под редакцията на:
Виктория Петрова, Станимира Танева, Камен Бояджиев

София • Sofia

2014

Под редакцията на:

Виктория Петрова, Станимира Танева, Камен Бояджиев

Главен редактор: Дочка Аладжова

Редакционна колегия: Виктория Петрова, Красимира Карадимитрова, Мария Рехо, Милена Тонкова, Николай Овчаров, Христо Прешленов

Графичен дизайн: Росица Кънева

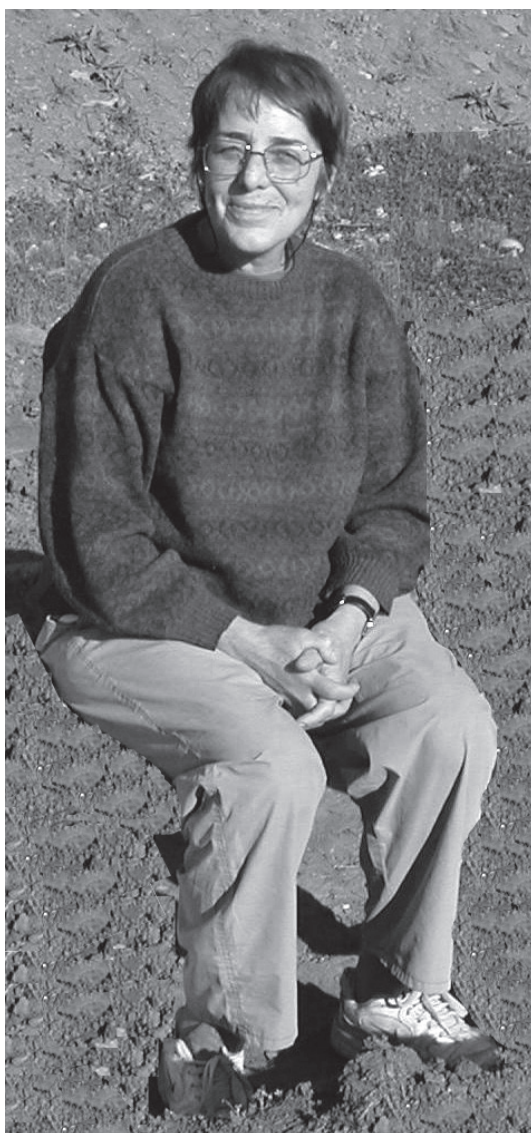
Рисунка на корицата: Петя Пенкова

Editor-in-Chief: Dochka Aladzhova

Editorial Board: Viktoria Petrova, Krasimira Karadimitrova, Maria Reho, Milena Tonkova, Nikolaj Ovcharov, Hristo Preshlenov

Graphic design: Rositsa Kaneva

Drawing on the cover: Petya Penkova

Lilyana Pernicheva-Perets
(1940-2011)

СЪДЪРЖАНИЕ

Contents

Лиляна Перничева – Перец. Библиография.....	13
Lilyana Pernicheva – Perets. Bibliography	
<i>Marion Lichardus-Itten. Un des plus grands bâtiments du Néolithique ancien de la péninsule balkanique découvert à Kovačevo, Sandanski</i>	17
<i>Марион Лихардус – Итен. Една от най-големите раннонеолитни сгради на Балканския полуостров, открита в Ковачево, Сандански</i>	
<i>Свобода Сиракова. Стратиграфски изследвания в района на среднопалеолитното находище на листовидни върхове край Муселиево, Плевенско</i>	27
<i>Svoboda Sirakova. Stratigraphic investigations in the region of Middle Palaeolithic site with leafpoints near Muselievo, Pleven</i>	
<i>Aleta Guadelli. L'industrie osseuse et la parure à la fin du Paléolithique supérieur en Bulgarie</i>	41
<i>Алета Гуадели. Костната индустрия и украшенията в края на късния палеолит в България</i>	
<i>Васил Николов. Раннонеолитна обредна яма край Съединение, Сунгурларско.....</i>	49
<i>Мария Гурова. Кремъчни находки от раннонеолитна яма край Съединение, Сунгурларско.....</i>	67
<i>Лазар Нинов. Археостеологични находки от раннонеолитна яма край Съединение, Сунгурларско</i>	69
<i>Vassil Nikolov. An Early Neolithic ritual pit at Saedinenie, Sungurlare area</i>	
<i>Maria Gurova. Flint Artifacts from an Early Neolithic ritual pit at Saedinenie, Sungurlare area</i>	
<i>Lazar Ninov. Faunal remains from an Early Neolithic ritual pit at Saedinenie, Sungurlare area</i>	
<i>Георги Ганецовски. Свещеното място в раннонеолитното селище Оходен-Валога.....</i>	71
<i>Georgi Ganecovski. The sacred place in the Early Neolithic settlement Ohoden – Valoga</i>	
<i>Elka Anastasova, Vasilka Dimitrovska. Comparative analyses of the chipped stone assemblages of Piperkov Chiflik (SW Bulgaria) and Rug Bair (East Macedonia).....</i>	83
<i>Елка Анастасова, Василка Димитровска. Сравнителен анализ на кремъчните ансамбли от раннонеолитни селища Пиперков чифлик (ЮЗ България) и Руг Баир (Източна Македония)</i>	
<i>Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев. Проучване на къснонеолитното селище Хотница-Орловка (предварително съобщение)</i>	97
<i>Stefan Chohadzhiiev, Alexander Chohadzhiiev. Excavations on the Late Neolithic Hotnitsa – Orlovka Site (Preliminary report)</i>	
<i>Явор Бояджиев. Процеси и промени при прехода неолит – халколит на територията на България</i>	121
<i>Yavor Boyadzhiiev. Processes and changes during the transition between Neolithic and Chalcolithic on the territory of Bulgaria</i>	
<i>Камен Бояджиев. Каменни боздугани от неолита и халколита в България.....</i>	141
<i>Kamen Boyadzhiiev. Stone mace-heads from the Neolithic and Chalcolithic periods in Bulgaria</i>	
<i>Татяна Кънчева-Русева, Донка Колева. Халколитни накити от Азмашката селищна могила</i>	153
<i>Tatyana Kancheva-Ruseva, Donka Koleva. Chalcolithic ornaments from Tell Azmashka</i>	
<i>Tatyana Kancheva-Ruseva, Viktoria Petrova. The Late Chalcolithic pottery from the third building level of Tell Sadievo, Nova Zagora district</i>	165
<i>Татяна Кънчева-Русева, Виктория Петрова. Керамичен комплекс от III хоризонт на селищна могила Съдиево, Новозагорско</i>	

<i>Александър Чохаджиев, Румяна Йорданова. Модел на двуетажна постройка от Хотница. Реконструкция, анализ и интерпретация.....</i>	183
<i>Alexander Chobadzhiev, Rumyana Jordanova. Model of a Two-storey Building from the Hotnitsa tell-site. Reconstruction, Analyses and Interpretation</i>	
<i>Светлана Венелинова. Керамични модели на сгради от селищната могила при Иваново, Шуменско.....</i>	199
<i>Svetlana Venelinova. Ceramic Models of Buildings from the Ivanovo Tell, Shumen Region</i>	
<i>Маргарита Попова. Орнаментални схеми на късноенеолитната керамика с графитна украса от Североизточна България (резултати от изследване на керамичните комплекси от селищни могили Русе, Радинград, Коджадермен и Смядово).....</i>	215
<i>Margarita Popova. Ornamental compositions of the graphite-painted Late Eneolithic pottery from Northeastern Bulgaria (results from a study on the ceramics from Tell Rousse, Radingrad, Kodzhadermen and Smiadovo)</i>	
<i>Петя Георгиева. Костени антропоморфни фигурки от Козарева могила.....</i>	225
<i>Petya Georgieva. Bone Anthropomorphic Figurines from Kozareva Mogila</i>	
<i>Jean-Paul Demoule. Strumsko et Dikili Tash: à propos d'une transition.....</i>	233
<i>Жан-Пол Демул. Струмско и Дикили Таш: относно един преход</i>	
<i>Малгожата Гребска-Кулов, Илия Кулов. Късен халколит в долината на Средна Струма.....</i>	249
<i>Malgozhata Grebska-Kulow, Ilya Kulov. Late Chalcolithic in the Middle Struma Valley</i>	
<i>Надежда Тодорова. Нови данни за финала на късния халколит в долината на Средна Места.....</i>	265
<i>Nadezhda Todorova. New data for the end of the Late Chalcolithic in the Middle Mesta valley</i>	
<i>Радка Златева-Узунова. Късноенеолитни кремъчни артефакти от обект Мездра – Калето, Западна България.....</i>	299
<i>Radka Zlateva-Uzunova. Late Eneolithic Flint Artifacts from Mezdra-Kaleto, West Bulgaria</i>	
<i>Мартин Христов. Медна брадва тип Плочник от фонда на Национален исторически музей.....</i>	311
<i>Martin Hristov. A copper axe of the Plochnik type from the collections of the National Museum of History</i>	
<i>Ана Радунчева. Конят в религията през неолита и енеолита.....</i>	317
<i>Ana Raduncheva. The horse in the religion of Neolithic and Copper age</i>	
<i>Николай Сираков, Станимира Танева. Кремъчни върхове за стрели от прехода късен енеолит/ранен бронз в Качица и Клисе баир, Великотърновско.....</i>	329
<i>Nikolay Sirakov, Stanimira Taneva. Flint arrowheads from the transitional period Late Eneolithic – Early Bronze Age in Kachica and Klise bair, Veliko Tarnovo district</i>	
<i>Богдан Атанасов, Илия Кулов, Филип Щокхаммер, Кирил Велковски, Иван Гацов, Петър Зидаров, Даниел Коп, Елена Маринова, Петранка Неделчева, Димитър Стоев. Археологически проучвания на селища от КБЕ и РЖЕ край гр. Кресна в долината на Средна Струма и с. Баня в долината на Горна Места. Предварително съобщение.....</i>	343
<i>Bogdan Athanassov, Ilya Kulov, Philip W. Stockhammer, Kiril Velkovsky, Ivan Gatsov, Petar Zidarov, Daniel Kopp, Elena Marinova, Petranka Nedelcheva, Dimitar Stoev. Archaeological investigations on sites from the Late Bronze and Early Iron Age in southwest Bulgaria near Kresna in the Struma valley and near Banya in the Mesta valley. Preliminary report</i>	

Археологически проучвания на селища от КБЕ и РЖЕ край гр. Кресна в долината на Средна Струма и с. Баня в долината на Горна Места Предварително съобщение¹

*Богдан Атанасов, Илия Кулов, Филип Шокхамер,
Кирил Велковски, Иван Гацов, Петър Зидаров, Даниел Коп,
Елена Маринова, Петранка Неделчева, Димитър Стоев*

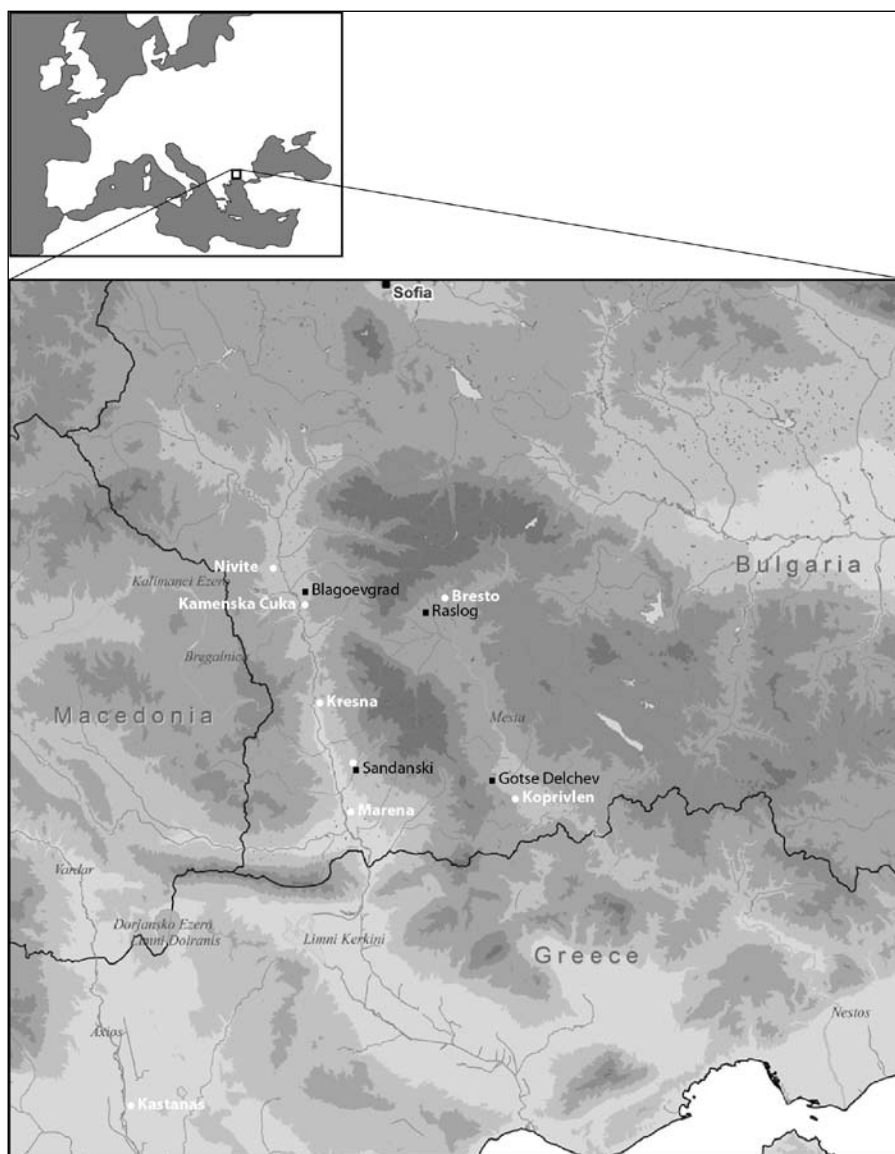
Въведение

Релефът на Югоизточна България е белязан от високите планински масиви на Рила и Пирин, които заедно със Западна Стара Планина придават на района между Дунав и Егеида предимно планински характер. Централнобалканските планини са прорязани от долините на р. Струма/Стримон, Места/Нестос, Вардар/Аксиос и Искър (обр. 1). Този факт определя и значението на посочените долини за изследването на контактите между Егеида и долината на р. Дунав².

Долините на Струма и Места – както и подобни речни долини пресичащи планински масиви – са възприемани в археологическата литература като пространства на взаимодействия и съответно като междинни, посредничещи ареали между севера и юга (Gaul 1948; Гоцев 2002; Grębska-Kulowa, Kulov 2007; O’Shea 2011). Публикации повлияни от културната антропология обозначават долините на Струма и Места като преходни или контактни със съответно гранични зони. Те имат функцията на „периферни ареали“, намиращи се отвъд „центровете“, които би трябвало да се търсят предимно в микенските дворцови комплекси в южна Гърция (Sherratt 1993; Stefanovich, Bankoff 1998; Wengrow

¹ Археологическите разкопки в Кресна и Бресто под ръководството на Богдан Атанасов и Илия Кулов бяха съфинансирани от Фонд Научни Изследвания, проект ARCITEC (ДО 02–68). Участието и проучванията на Филип Шокхамер, който гостува на научния екип с цел подготовката на международна експедиция през 2013 г., са финансирани от изследователския център на Университета в Хайделберг, Германия и проекта Exzellenzcluster „Asien und Europa im globalen Kontext“. Благодарим на студентите, взели участие в проучванията (в азбучен ред): Гергана Байкушева, Любомир Вангелов, Джон Горчик, Добриня Гюрова, Марко Дженов, Стоян Иванов, Екатерина Илиева, Христо Караферманов, Даниел Коп (студент-доброволец от Хайделберг), Вечеслав Николов, Йордан Цветанов, Александрина Цонева и Кристина Янакиева. Дължим благодарности на Виктор Бригола, който съпровождаше разкопките ни като фотограф и документарист. Безценна бе помощта, която ни оказаха секретарят на община Кресна г-н Петър Галчев и кметът на с. Баня, г-н Николай Драговчев. Бихме искали да благодарим и на консултанта на проучванията, доц. д-р Стефан Александров за помощта, съветите и разговорите за паралели с находки от Копривлен и Сандански. Вариант на този текст бе даден за печат на немски език в списание *Eurasia Antiqua*.

² Интересно е да се отбележи промяната в термините за отбелязване на „контакти“ в българската археологическа книжнина. Докато Филов пише за „отношения“ (Филов 1920), Катинчаров за „връзки“ (Катинчаров 1979), днес най-разпространен е терминът „контакти“ (напр. Бонев 1988). Уточнението „културни“ (контакти) изглежда излишно, тъй като независимо от това дали се обменят предмети на луска или стоки от ежедневието, заедно с предметите се разменя и информация за различни технологии, стойности и всякакъв друг вид идеи, които неминуемо се отразяват на културни, социални и други сфери от живота.

Обр. 1. Карта на обсъжданите в текста археологически обекти

Fig. 1. Map of sites discussed in the text

2010). Археологически обекти с особено значение, като къснобронзовата Кайменска Чука са вписвани в модела на центрoвете и перифериите: „*Preliminary results from Kamenska Čuka show that the northern periphery of the Aegean world extended at least to the middle Struma basin*“ (Stefanovich, Bankoff 1998, 257). Този модел, заимстван от политическата икономика и други социални науки и най-вече от текстовете на Мери Луиз Праг (Mary Louise Pratt) и Имануел Уалершайн (Immanuel Wallerstein) има значителен принос за развитието на науките на миналото (Pratt 1992; Wallerstein 2004). Въпреки това не трябва да се забравя, че всяка местност или по-голям ареал може да бъде възприета като преходна или гранична между два съседни региона. Определянето на речните долини като контактни и преходни зони обикновено се прави преди извършването на мик-

рорегионални изследвания. Това води до изтъкването на находки и структури, които говорят за наличието на контакти. Така възприемането на чужди предмети, практики и технологии от живеещите в речните долини общности е интерпретирано като подразбиращ се процес. Подобен подход не взема предвид процеси на реакция и съпротива срещу нововъведенията и вносните предмети и идеи, както и промените, които настъпват с тях при евентуалното им адаптиране от новите им притежатели. Традиционният подход на „центрове и периферии“ пропуска динамиката на „превода“ на знанията за предмети, техники и в крайна сметка на светогледи в различни културни контексти (Stockhammer 2012). За това често употребявани понятия като „контактна зона“ (*contact zone*) или „граничен, краен ландшафт“ (*marginal landscape*) имат стойност, когато са изпълнени с методически и проблемно ориентирано съдържание. Още по-проблематично е, че обозначаването на речните долини, преминаващи през планински вериги, като преходни, или контактни зони, или райони на взаимодействия, отмества погледа от разбирането на местните културни процеси в тези райони.

В центъра на проучванията ни се намират долинните ландшафти на реките Струма и Места и по-специално Санданско-Петричкото поле по Струма и Разложкото поле, което принадлежи на водосборния район на Горна Места (обр. 1). Цел на настоящата публикация е да се представят резултатите от археологическите разкопки през лятото на 2012 г. в Кресна по долината на р. Струма и в Бресто във водосборния район на р. Места, като се поставят и въпроси, свързани с формите на селищен живот, прехрана, селищна архитектура, както и отношението към чуждите/вносни предмети и технологии в двете долини през КБЕ и началото на РЖЕ.

2. История на проучванията

Българо-американските проучвания на къснобронзовите постройки в м. Кайменска чука³ и в м. Кръсто-Покровник показват неочаквани аспекти от поселищния живот през късната бронзова епоха в Благоевградското поле (Stefanovich, Bankoff 1998; Stefanovich, Kulov 2007). И на двете места бяха открити останки от непознат архитектурен тип от късната бронзова епоха, който може да бъде наречен постройка тип „Кайменска чука“ или тип „укрепена постройка“ (на немски може да се нарече „*Turmburg*“). Става дума за свободностоящи каменни сгради с дебели над един метър външни стени, които в случая на Кайменска чука са запазени на височина до 2,75 м. Двуетажната постройка е служила безспорно както да маркира и контролира местността, така и да съхранява големи количества хранителни продукти, както свидетелстват най-малко 30-те открити керамични съда с големи размери от Кайменска чука (Stefanovich, Bankoff 1998). В рамките на археологическите обходи, извършени от експедиция „Скаптопара“ през 2001 и 2003 г. са регистрирани още 14 обекта, които вероятно представляват

³ Обектът е публикуван като „Каменска чука“ (Stefanovich, Bankoff 1998), но е известен сред местното население като „Кайменска чука“, поради което възприемаме тази форма.

постройки от типа „Кайменска чука“ в Благоевградското поле (Grębska-Kulova, Kulov 2004, 93-94, 96; Grębska-Kulova, Kulov 2007, 279-280, 291-294, обр. 9-12). Освен това са регистрирани и плоски селища от КБЕ, както например Бучино-Нивите, които се характеризират с некомпактно разположени постройки, с по-лека архитектура в сравнение с тип „Кайменска чука“.

Обходите по поречието на Струма в южната част на Санданско-Петричкото поле в началото на 80-те години показваха, че тук не се срещат укрепени постройки от типа „Кайменска чука“, а че през КБЕ в тази част на долината вероятно преобладават плоски селища (Grębska-Kulova, Kulov 2007, 292, Abb. 9, 20–33)⁴. Единственият засега известен некропол от КБЕ в българската част на долината е известен от гр. Сандански (Alexandrov et al. 2007)⁵. Десетина плоски селища, които вероятно се отнасят към КБЕ са регистрирани в северната част на Санданско-Петричкото поле по време на обходи през 2009, 2010 и 2012 г. като към тях се числи и селището над гр. Кресна, което ще бъде представено в тази публикация (Атанасов и др. 2010; Атанасов и др. 2011)⁶.

За разлика от долината на Струма, която в Санданското поле с надморски височини от 100-200 м има мек, преходен средиземноморски-континентален климат, Разложкото поле и горно течение на Места се намират в планински ландшафти с височини от ок. 500-700 м надморско равнище, повече валежи и по-ниски средни температури⁷. От Разложкото поле досега са известни три обекта, които по керамика от повърхността могат да бъдат датирани в късната бронзова епоха (КБЕ) или ранната желязна епоха (РЖЕ). Те са локализирани от И. Кулов при теренни обхождания (Кулов, Комитова 2010). В разположеното на югоизток от изследвания район гоцеделчевско поле, което е и най-голямата котловина по българското поречие на р. Места, в резултат на археологическите обходи, извършени през 70-те години в рамките на експедиция „Места“ (Домаградски 1999; Alexandrov 2002, 322, обр. 3; Tsvetkova 2002, 41-44). През 1998 и 1999 г., чрез спасителни разкопки във връзка със строежа на път в района на Копривлен е проучена част от селище от КБЕ и структури от РЖЕ (Alexandrov 2002; Alexandrov 2005). На една от високите тераси на Места е разкопана част от селище, съществувало в две фази, отнесени от Ст. Александров към КБЕ (Alexandrov 2002, 63-64). По-късната фаза от КБЕ се характеризира с неравномерно разположени каменни основи с апсиден или подковообразен план, които са поддържали надстройка от кирпич. Към РЖЕ се отнасят гробове и ями (Alexandrov 2002, 64-65).

⁴ Сред проучваните чрез археологически разкопки плоски селища са Марена и Марикостиново.

⁵ Не са известни некрополи в средното и горно течение на реката. На няколко километра южно от българо-гръцката граница се намира некрополът при Феа Петра (Valla 2007).

⁶ Обходите бяха извършени по проект към ФНИ „ARCITEC: Archaeological Centre for Interdisciplinary Technologies for Interpretation and Documentation of Cultural Heritage“.

⁷ Така например средната годишна температура в Санданското поле е 24°C, в Благоевградското – 22-23°C докато в Разложкото поле е ок. 20°C (Копралев и др. 2002, обр. 2 8).

3. Кресна

Обектът от КБЕ на хълма Горните уши край град Кресна е локализиран през април 2012 г. по време на теренни обхождания под ръководството на Илия Кулов и Богдан Атанасов. Фрагменти от керамиката, открита в близост до иманярските изкопи бяха отнесени към КБЕ. Разположен е на най-високото място на хълм, който днес се извисява на ок. 70 м над долината на Струма (и съвременния град Кресна), но който е пострадал сериозно от ерозионни процеси и вероятно е бил по-висок в миналото. Вследствие на изветряването днес хълмът е силно отсечен от южната страна, така че в най-високата си част представлява полегата ивица (днес прилича на било, но това е бивш склон) с ширина от само 5 до 7 метра⁸. Хълмът доминира над входа на Кресненското дефиле, като от него се вижда голяма част от Санданското поле на юг (обр. 2). Разположението на обекта може да бъде определено като стратегическо, тъй като дава възможност за контрол над долината и движението на хора и стоки по нея. Освен това той се намира в непосредствена близост до плодородните алувиални тераси на реките Струма и Влахинска⁹. Поради особеното разположение на обекта, качеството на керамиката от повърхността и опасността от пълното му разрушаване от иманярска дейност и интензивната ерозия бе взето решение да се извършат кратки спасителни археологически разкопки.

След поставянето на мрежа с квадрати от 5 м, ориентирана по посоките на света (обр. 3), бяха отворени два сондажа в тези части на обекта, които са най-пострадали от иманярска намеса. В ареал А, разположен на изток от електрически стълб построен през 1984 г. се работи в квадрати 4С и 5С, а в ареал Б, на запад от стълба в квадрати 9D, 10С, 10D и 11D (обр. 4).

3.1 Кресна, Ареал А. В ареал А бяха отворени два сондажа с размери 5 x 3 м, като в западния, поради денивелацията на терена бе разкопана само площ от 2,50 м. Така бе проучена площ с размери 7,5 x 3 м (обр. 5). Още преди началото на разкопките личеше, че в квадрати 1С и 2С ерозията е отнела почвения слой, така че на повърхността се вижда материковата скала. В източната част на проучваната площ, в квадрати 4С и 5С бе разкрита редица от камъни, образувача дъга (структура 1, стена 1), която вероятно е разрушена при строежа на стълба, а на запад вследствие на ерозионните процеси (обр. 5, 6). Освен това стената е пострадала и от два иманярски изкопа, в чиито насипи се виждаха големи камъни, вероятно произхождащи от нея. Камъните не са обработвани, поради което всички са с неправилна форма. Имат незначителни размери (рядко най-дългата им страна надхвърля 30-40 см). Прави впечатление, че въпреки че някои от тях имат естествени плоски страни, те не са обърнати в една посока, така че да образуват лице (за разлика от стена 2 в ареал 2). Изглежда, че тези камъни не са част

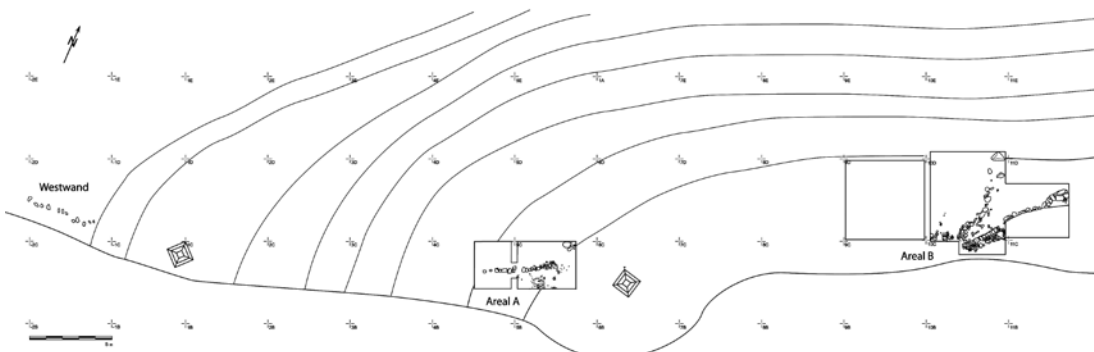
⁸ Поради трудната топография и близостта на електропроводи бе невъзможно извършването на геомагнитни проучвания.

⁹ Днес нивите около обекта се напояват с канал, изграден с традиционни средства (без бетон и т.н.) и поддържан от собствениците на нивите.

Обр. 2. Кресна. Разположение на обекта в северната част на Санданското поле (подложка от Гугъл Земя).

Fig. 2. Kresna. Site location (based on Google Earth).

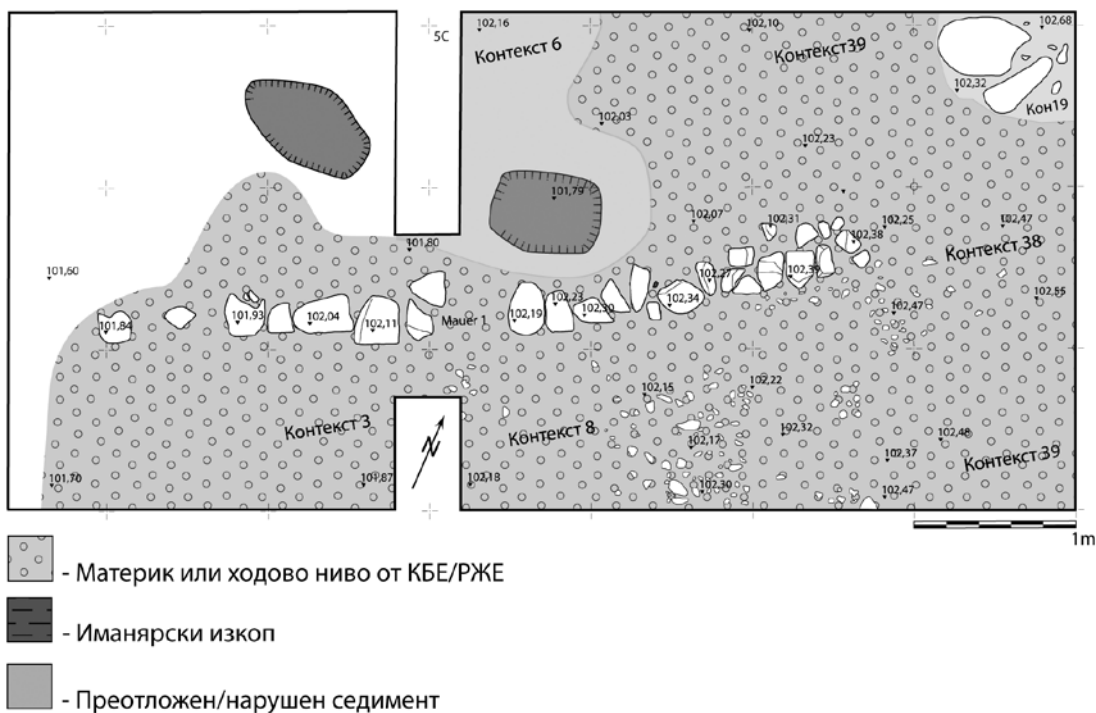
Обр. 3. Кресна. План на обекта с ареали А (квадрати 4С и 5С) и В (квадрати 9D, 10С, 10D, 11D).

Fig. 3. Kresna. Plan of the site with surfaces A (squares 4C and 5C) and B (squares 9D, 10C, 10D, 11D).

от каменна зидария, каквато познаваме от Кайменска чука например, а по-скоро укрепване на основа на стена на по-лека постройка, вероятно от дърво. Поради това и на обозначението „стена“ трябва да се гледа като на условно. Камъните от стена 1 лежат директно върху стерилната жълто-сива почва, която е покрита от слой с дребни камъчета (контексти 3, 8 и 38). Не стана ясно дали тези камъчета са естествени или са резултат от човешка дейност, но изглежда твърде вероятно това да е представлявало ходовото ниво от късната бронзова епоха (обр. 7), което постепенно се спуска на запад, следвайки наклона на терена.

Обр. 4. Кресна. Ареал А преди началото на разкопките. Поглед на изток. Стълбът за високо напрежение разделя ареалите А и Б.

Fig. 4. Kresna. Area A before the beginning of the excavations. View to the East. The electricity post divides Area A from Area B.

Обр. 5. Кресна, Ареал А, квадрати 4С и 5С, ниво 3, общ план.

Fig. 5. Kresna. Area A, squares 4C and 5C, level 3, general plan.

Стена 1 бе отнесена към КБЕ или началото на РЖЕ благодарение на фрагменти от керамика, които се откриха между камъните на стената (фрагмент Кр. 12 5С-Запад-2, Находка 11; формата е сходна с тази от обр. 11 I). Не е ясно как трябва да си представим продължението на стената на запад и изток. Дъговидното ѝ очертание намира добри паралели на юг сред архитектурата от Копривлен (Alexandrov 2002), но тъй като за разлика от Копривлен в Кресна не се откриха

Обр. 6. Кресна. Ареал А със стена 1 и ходово ниво покрито с дребни камъчета.

Fig. 6. Kresna. Area A with wall 1 and the walking level covered with pebbles.

следи от кирпич, може да се предположи, че камъните обозначени като стена 1 са служели за основа на колово-плетена конструкция¹⁰. Ориентацията на дъгата, която образува стена 1 показва, че вътрешността на постройката би трябвало да се е намирала на север, т.е. надолу по склона (обр. 2). Значителният наклон на това място показва, че на постройката, към която се отнася стена 1, трябва да се гледа по-скоро като на колиба на склона в периферията на селището, чиято горна, най-застрашена от дъждовна вода и ерозия стена е укрепена с камъни. Поради липсата на информация за вътрешността и размерите на постройката, няма как да се определи нейната функция. Днес на такива места могат да се видят предимно кошари за животни.

3.2. Кресна. Ареал Б. В Ареал Б (обр. 5) бяха запазени по-дебели културни напластявания, които са нарушени от иманярски изкопи. При обходите в този район са намерени фрагментите от кантарос от КБЕ (обр. 11 I), голямо количество фрагменти от амфоровиден съд и керамика от по-дебелостенни съдове, които очевидно са извадени от иманярите. Целият насип, натрупан от иманярите, бе обозначен като контекст 2, от който произхожда и по-голямото количество керамика от Кресна (обр. 12). Под иманярския насип се разкриха напластявания от късната бронзова или ранната желязна епоха, с кафеникав цвят и наличието на въглени. Хоризонтално разположените фрагменти от керамика показаха, че контекст 22 (обр. 8) най-вероятно е представлявал ходово ниво от този период. На това ниво, в южната част на разкопаната площ се разкри част от каменна стена.

Разположена в южната, най-висока част на разкопаната площ в квадрати 10D, 10C и 11D, тя е ориентирана югозапад-североизток и образува сравнително

¹⁰ В Кресна не бяха открити дупки от колове.

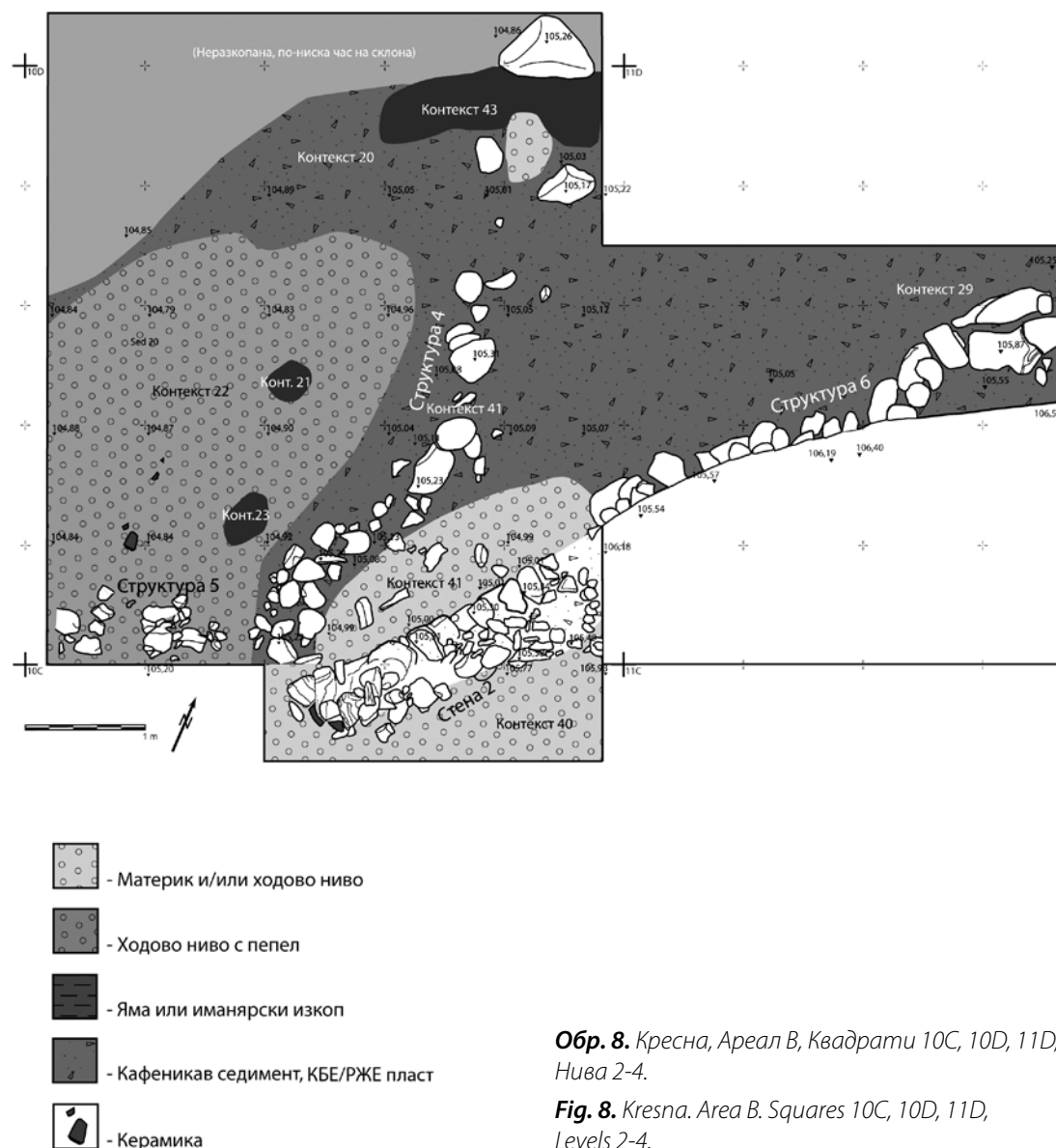

Обр. 7. Кресна, т.н. „Западна стена“, (с неизвестна дата).

Fig. 7. Kresna. Western wall (of unclear date).

права линия (обр. 8). Състои се от необработени камъни, част от които са разположени така, че да оформят сравнително гладко лице само от долната страна на склона т.е. на север-северозапад. Това води до мисълта, че стена 2 може да е изпълнявала терасираща функция. Разлика в характера на седиментите на една и съща дълбочина от долната (северна) и горната (южна) страна на стената подкрепя това наблюдение. Отнасянето на стената към края на КБЕ се основава на керамичните фрагменти, открити в нея (например фрагмент Кр12 10С-3, 40). Най-близкият паралел на тази стена са терасиращите дълги редици от камъни в Копривлен (Alexandrov 2002).

3.3. Кресна. Находки. Въпреки че цялата изкопана пръст бе пресята през сита, в двата разкопани ареала бяха открити много малко находки и керамика. Повечето фрагменти от съдове произхождат от иманярските насипи и хумусния слой на склона. При флотирание за археоботаника се намери една малка пластина от кремък (вж. текст на Ив. Гацов и П. Неделчева). Интересно е наличието на фрагменти от поне 4 хромелни камъка, които бяха открити в и около иманярските изкопи в квадратите 10D и 10С. Тяхното присъствие е важно, тъй като показват, че на обекта са мелени и най-вероятно консумирани житни растения. Това не се разбира от само себе си, ако се вземе предвид разположението на обекта на висок и трудно достъпен хълм. Хромелните камъни са един от най-сериозните аргументи в полза на интерпретацията на обекта като селище, а не като временни

Обр. 8. Кресна, Арел В, Квадрати 10С, 10D, 11D, Нива 2-4.

Fig. 8. Kresna. Area B. Squares 10C, 10D, 11D, Levels 2-4.

постройки със стопански характер (напр. кошари), или стратегически функции (наблюдателни, контролни кули). Сред дребните находки прави впечатление малък диск от изпечена глина, с диаметър 2,8-4,2 см и ширина 0,8 см. Близко до периферията на диска са разположени две дупки (обр. 10). Функцията на предмета не е ясна. Най-близкият паралел на тази находка е известен от Копривлен (Alexandrov 2002, 339, fig. 34, 10).

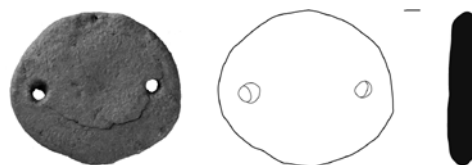
Трудно може да се отговори на въпроса, защо от ходовото ниво от КБЕ в Арел В не бяха открити почти никакви находки и ограничено количество керамика. Голямото количество керамика в иманярските насипи и другите части на северния склон по всяка вероятност произхожда от по-високи, днес несъществуващи поради свличането на хълма, части на селището.

Сред 2448-те керамични фрагмента, събрани по време на разкопките, се намират няколко фрагмента от керамика от римския период, които не са достатъчни

Обр. 9. Кресна. Ареал В стена 2 (терасираща?) в квадрати 10С и 10D.

Fig. 9. Kresna. Area B, wall 2 (terracing?) in squares 10C and 10D.

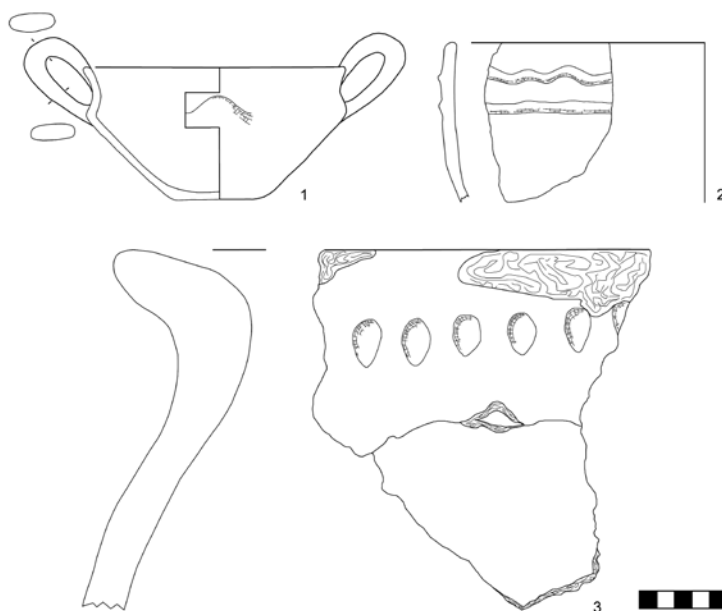
Обр. 10. Кресна. Диск с две дупки (KR12 10D 2-20, 37).

Fig. 10. Kresna. Ceramic disk with two holes (Find ID: KR12 10D 2-20-Find 37).

Kresna 2012
Nr. 2 / Find ID 37
M. 1:1 5 cm

за да се приеме, че местността е обитавана интензивно през античността¹¹. По време на обходите през пролетта на 2012 г., на съседните склонове (напр. *Мело*) бяха регистрирани следи от обитаване през римската епоха. Събраната праисторическа керамика може да се раздели на три технологични групи: фина, средна и средна/груба керамика. Фината керамика се отличава с тънки стени (под 0,5 см), добро изглаждане на повърхността и опосняване със ситен кварцов пясък (< 2 мм) и компактност до 10 % по Мънсел на сребърна слюда. Керамиката от средната технологична група се отличава със старателно заглаждане на повърхността и размер на кварцовите зърна в опоснителя от 2 до 5 мм. Размерът на кварцовите зърна в опоснителя надхвърля 5 мм, като дебелината на стената на съда обикновено е по-голяма от 1 см. Тъй като по-голямата част от керамиката произхожда

¹¹ Фрагментите произхождат от два трапезни съда и два питоса.

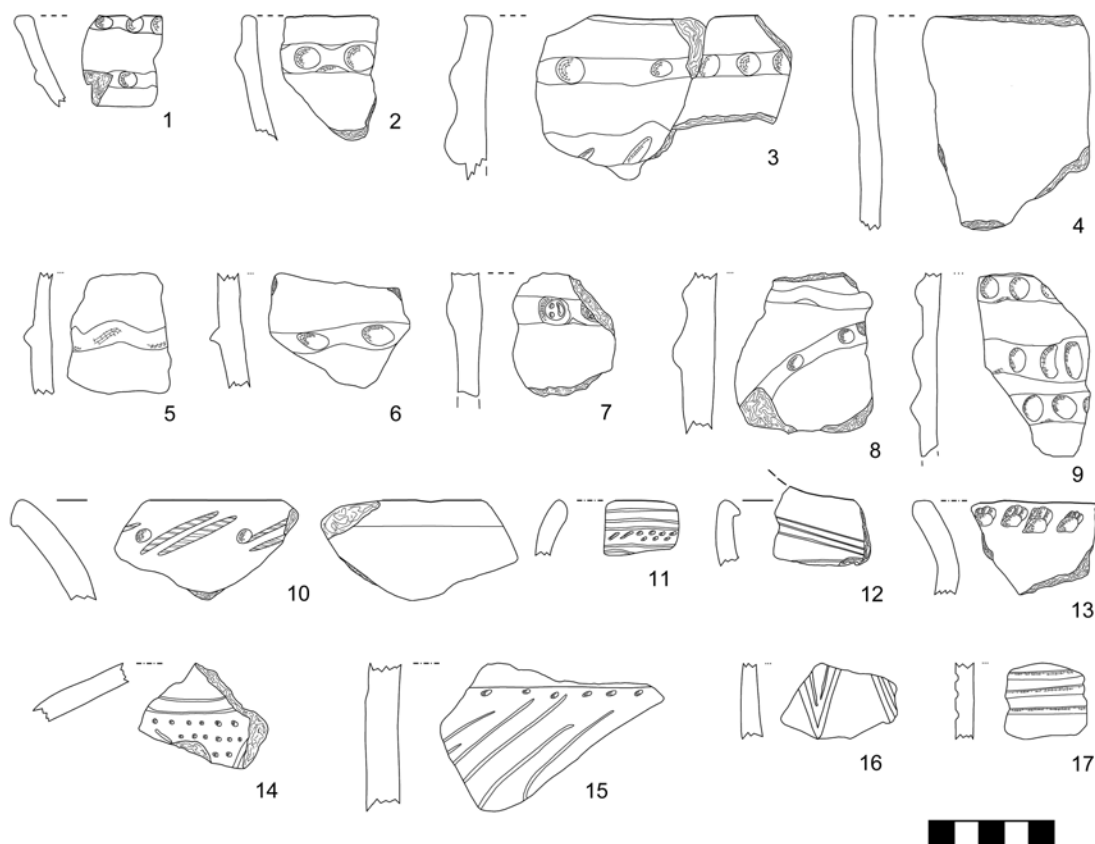

Обр. 11. Кресна. Керамика от повърхностния слой в ареал В.

Fig. 11. Kresna. Pottery from the surface in Area B.

от иманярския насип, или от северния, стръмен склон, където е донесена от високите, днес напълно ерозирали части на хълма, не може да се направи пространствен или стратиграфски анализ. Статистическата обработка на керамиката не отчита евентуални развития и промени на съдовете в продължение на периода, през който обектът е обитаван. Колко дълъг е този период може само да се гадае, но засега няма данни за наличие на повече от една архитектурна фаза. Количественото съотношение на фрагментите от трите технологични групи е 1:7:2 (фина/тънкостенна – средна – груба/дебелостенна). Любопитно е, че такова съотношение бе установено и в Бресто във водосборния басейн на р. Места, чийто керамичен материал също до голяма степен произхожда от иманярски дупки. Въпрос, който може да бъде проверен само чрез проучването на незасегнати контексти, е дали установеното съотношение отразява действителното съотношение между различните технологични групи в домакинствата от края на КБЕ и началото на РЖЕ в Югозападна България. Етнографските паралели показват, че съдовете от групата на фината керамика и големите питоси се чупят най-рядко, тъй като първите са третираны с особено внимание, а последните са местени рядко. Така установеното съотношение може да показва интензивността на използване на съдовете от различните групи (Stockhammer 2008, 4, бел. 12; 135 бел. 595 и цит. литература). Керамиката от средната група би трябвало да включва най-използваните в ежедневието съдове за приготвяне и консумация на храни и напитки, както и за носене на вода.

Поради голямата степен на фрагментиране, само отделни фрагменти можаха да бъдат отнесени към определена керамична форма. Така възстановените форми не отразяват толкова действителни честоти на използване, колкото степента

Обр. 12. Кресна. Керамика от квадрат 10D, ниво 1, контекст 2.

Fig. 12. Kresna. Pottery from square 10D, level 1, context 2.

на съхраняване на части от определени съдове. Освен кантаросовидни съдове (обр. 11 1), бяха открити купи (обр. 12 1, 11), паници (обр. 12 2), кани (обр. 12 12), гърнета (обр. 12 2, 13; 12 3, 13), един фрагмент от пиравнос и съдове с големи размери за съхраняване (питоси) (обр. 11 3; 12 18-22). Количеството на питосите свидетелства за размера на съхраняване в рамките на селището и показва, че ако стена 1 може и да е била част от кошара за животни, то в ареал В твърде вероятно откриваме останки от постройките за живеене, използвани цялостно. Тези размисления са подкрепени и от резултатите от археоботаническите изследвания на Е. Маринова, които показаха наличието на житни растения (вж. текст на Е. Маринова).

По отношение на украсата на керамиката, най-често се среща релефната лента с прищипвания (обр. 12 1-3, 6, 8, 9) и връзаните линии (обр. 12 11, 12, 14). Срещат се и вдлъбнати линии¹² (обр. 12 17) и няколко успоредни релефни ленти (обр. 12 1, 3, 8, 9). Както вече А. Хощетер убедително показва за керамиката на ръка от Кастанас в Северна Гърция, разположението на релефните ленти се

¹² При вдлъбнатите линии ни се струва, че украсата не е нанесена чрез връзване, т.е. с остър инструмент, който изважда от повърхността на съда глинена маса, а чрез натискане с тесен продълговат предмет, при което се образуват каналчета, малко по-широки от тези на резките.

влие от датата на съда (Hochstetter 1984, 138-141). Докато в Кастанас лентите под ръба на устието се срещат още от пласт 19, появата им на самото устие се отбелязва едва в пласт 13 (Hochstetter 1984, 132; Abb. 35; 136, Abb. 36). От Кресна е известен само един съд с релефна лента на устието (обр. 12 1). Тук липсват също и вертикални релефни ленти, характерни за Кастанас от 13-ти строителен хоризонт (Hochstetter 1984, 132 Abb. 35; 136 Abb. 36). В Кресна се срещат чучурите на кани, често украсени с връзани линии, както това се отбелязва в Кастанас на кани от тип 3 в хоризонти 15 до 11 (Hochstetter 1984, 54; Taf. 40,1; 51,13).

Сравнението между украсите в Кресна и Бресто се вписва в тенденциите, отбелязани от Хохщедер за Кастанас. Триъгълниците с връзани линии (обр. 12 14-16), връзаните линии (обр. 12 11, 12, 14) – някои от които с бели инкрустации (обр. 12 11) се срещат предимно в Кресна, докато отпечатъците от пръсти и нокти по устието, както и вертикални ленти – само в Бресто. Канелюри, ленти с прищипвания на устието (обр. 12 1) и набодена украса (обр. 12 15) се срещат още в Кресна, но в малко количество и стават многобройни в Бресто.

Най-близките паралели на керамиката от Кресна са известни от Кайменска чука (Stefanovich, Bankoff 1998), от некропола в Сандански (Alexandrov et al. 2007) и двете къснобронзови фази от Копривлен (Alexandrov 2002, 328–337, fig. 11-29). На всички тези обекти са засвидетелствани релефни ленти на устието. Също и мотивът със запълнения с точки триъгълник от Кресна (обр. 12 14) има добри паралели в Копривлен. Според Александров както некрополът при Сандански, така и по-късният хоризонт в Копривлен трябва да бъдат поставени във времето на 13-ти хоризонт в Кастанас (Alexandrov 2002, 79-80; Alexandrov et al. 2007, 379)¹³.

Появата на прищипани релефни ленти и украса с прищипвания и набождания по устието в тези обекти показва, че те трябва да бъдат поставени във времето на 13-12 хоризонти от Кастанас.

Доколкото може да се прецени на настоящия етап от обработката на керамиката от Кресна, тя изглежда също да има най-добри паралели в 13-12 хоризонти на Кастанас, които са датирани още от Б. Хензел в 12-11 в. пр. Хр. (Hänsel 1989, 52–54)¹⁴.

4. Бресто край село Баня, община Разлог

Обектът в местността Бресто е регистриран от И. Кулов при теренни обхождания (Кулов, Комитова 2010). Селището е разположено в североизточ-

¹³ В анализа на микенската керамика от Копривлен (Alexandrov 2005, 49) Александров отнася по-късния пласт от Копривлен към фаза LH III B, което го прави синхронен на хоризонти 16-14 в Кастанас. Отворен трябва да остане въпросът за евентуално забавяне между времето на производство и употреба на тази керамика в Гърция (късен 14-ти и ранен 13-ти век пр. Хр.) и времето на депонирането ѝ в Копривлен. Тъй като става дума за отделни керамични фрагменти, не трябва да се изключва и възможността те да са донесени в Копривлен още по времето на ранната фаза на селището, а при мащабните строителни дейности да са попаднали в пласт от късната фаза. Поради това не би трябвало да се гледа на тези фрагменти като на *terminus post quem* за началото на по-късния хоризонт от КБЕ в Копривлен.

¹⁴ Тези дати остават актуални и след новите ¹⁴C серии от северна Гърция (Wardle et al. 2007).

ната част на Разложкото поле на южния склон на малък рид, около който р. Изток, прави меандър (обр. 13) няколко километра преди да се влее в р. Места. По сведения на местното население¹⁵ най-плодородните части от землището на с. Баня са именно нивите в тясното дефиле покрай реките Глазне и Изток, докато на пръв поглед благоприятните площи на Разложкото поле са избягвани и носят името „Гладно поле“. През средната част на склона, на който е разположен обектът, минават железницата и съвременният път от Разлог за Якоруда (обр. 13 и реконструкция на склона). Ландшафтът е претърпял промени и вследствие на добиването и струпването на чакъл от брега на реката непосредствено под селището. Според разкази, на разположения от другата страна на река Изток хълм, от иманяр през 90-те години е открит меч, чието местонахождение днес не е известно.

Обектът е пострадал от иманярска намеса. При посещението му през пролетта на 2012 г. установихме множество дупки, около които имаше керамика от началото на ранната желязна епоха и голямо количество стенни мазилки със следи от релефна украса и отпечатъци от дърветата от конструкцията на стените и покрива. В профила на един от иманярските изкопи се виждаше част от стена от необработвани камъни. Решихме да предприемем спасителни разкопки, за да проучим каменната стена преди да бъде разрушена напълно¹⁶.

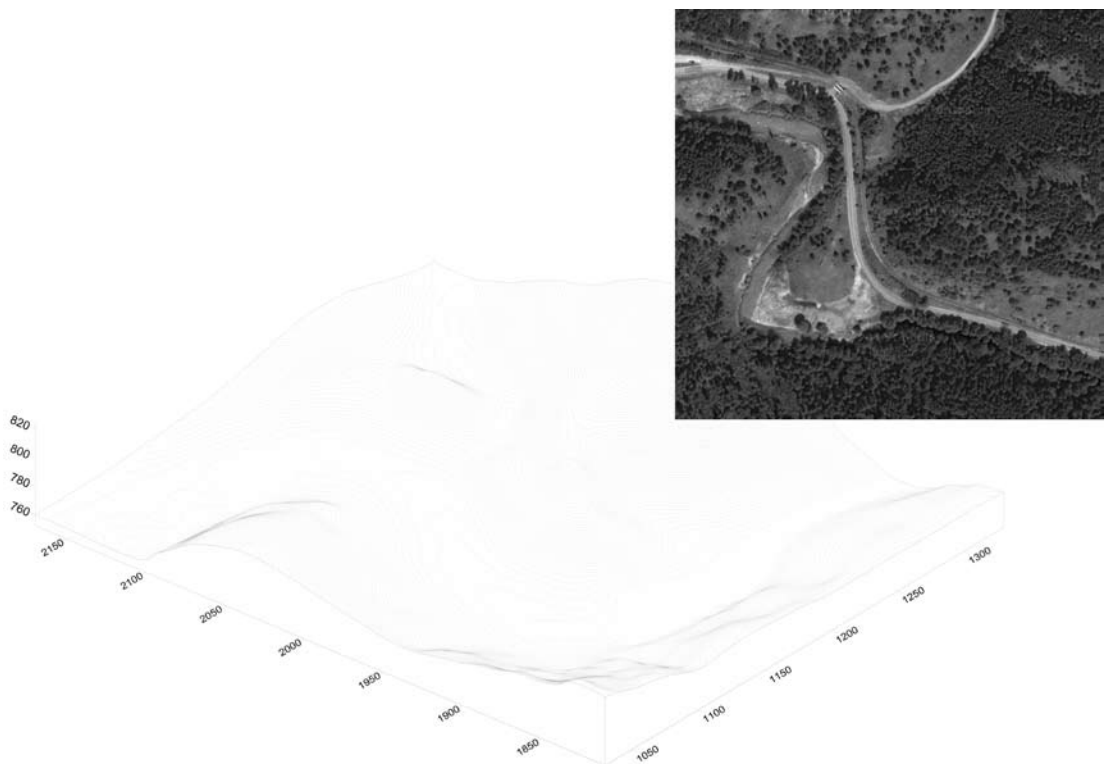
Преди началото на разкопките на по-голямата площ от обекта бе извършено геомагнитно сканиране, а избрани части бяха проучени и с геоелектрика (вж. текст на Стоев, Велковски, Зидаров). Резултатите от геомагнетиката и геоелектриката показваха, че е възможно съществуването на каменна стена в основата на хълма, както и втора структура, която се спуска по склона (обр. 14).

Важна информация бе добита от геоелектрическия профил (обр. 15; вж. текст на Стоев, Велковски, Зидаров), който показва, че в основата на хълма седиментите над материковата скала имат дебелина достигаща до 3 м, което прави възможно наличието на значителен културен пласт. Друга аномалия в централната част на склона (обр. 27) би могла да се изтълкува като резултат от терасиращи дейности или други археологически структури.

4.1. Бресто. Структури. Бяха отворени два квадрата (I58 и I59) с размери 5x5 м в района на откритата от иманярския изкоп каменна стена. За по-точно документиране двата квадрата бяха разделени на северна и южна половина (напр. I58N и I58S). Скоро стана ясно, че обектът е пострадал и от по-ранни иманярски изкопи, които не винаги личат на повърхността. Иманярските изкопи на места бяха толкова дълбоки, че в кв. I59N до края на кампанията не можахме да достигнем дъното на дълбочина от 1,8 м от съвременната повърхност. Почистването на иманярските

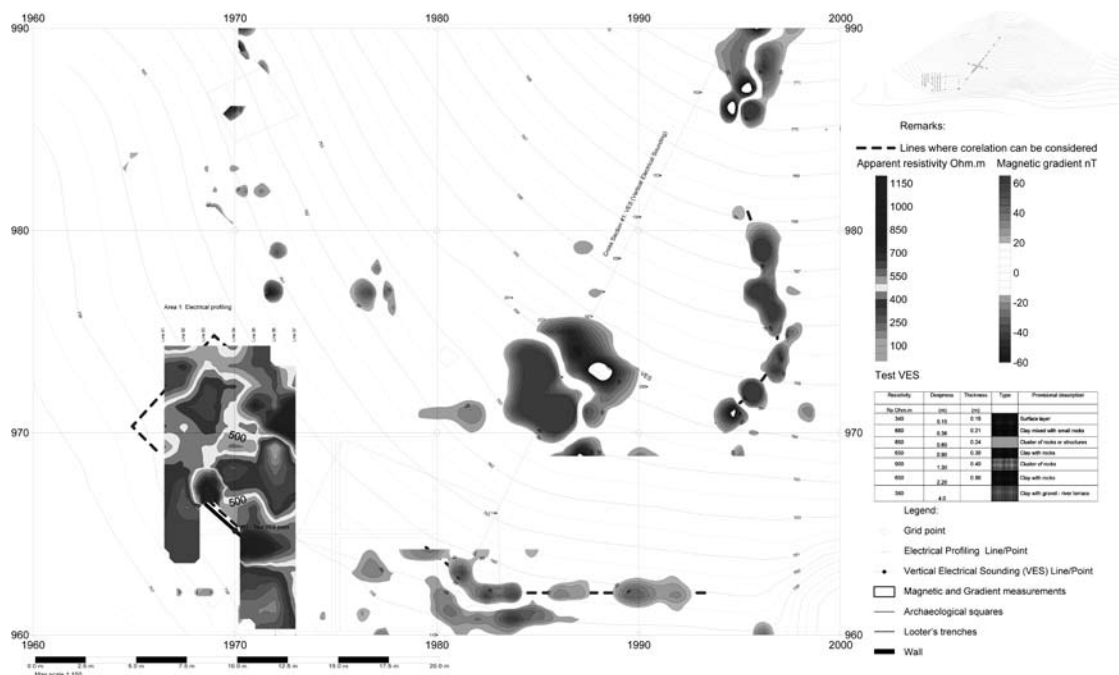
¹⁵ Изказваме благодарност на господин Борислав Груев, директор на училище „Св. Паисий Хилендарски“.

¹⁶ При посещение на обекта на 27 дек. 2012 г. се установи, че след започването на разкопките не са извършвани нови иманярски изкопи. Проявеният интерес от археологическата общност (нашия екип) и най-вече от страна на обществеността в с. Баня към археологическия обект Бресто явно е оказало влияние на иманярите, които са се „оттеглили“, от него. Това показва и, че те вероятно са разкопавали обекта повече като „хоби“, отколкото подбудени от икономически интерес.

Обр 13. Бресто. Сателитна снимка и графична възстановка на хълма както би трябвало да е изглеждал преди прокарването на жп-линия и автомобилен път (изр. от К. Велковски).

Fig. 13. Bresto. Satellite picture of the present situation and reconstruction of the hill as it would look before the construction of railway and automobile road (K. Velkovsky).

Обр. 14. Бресто. Резултат от геомагнитни и геоелектрически изследвания.

Fig. 14. Bresto. Result from geomagnetic and geoelectric prospections.

ями позволи да се установи наличието на две строителни фази. От по-ранната се разкри част от каменна стена със запазена височина от 80 см (обр. 17, 18).

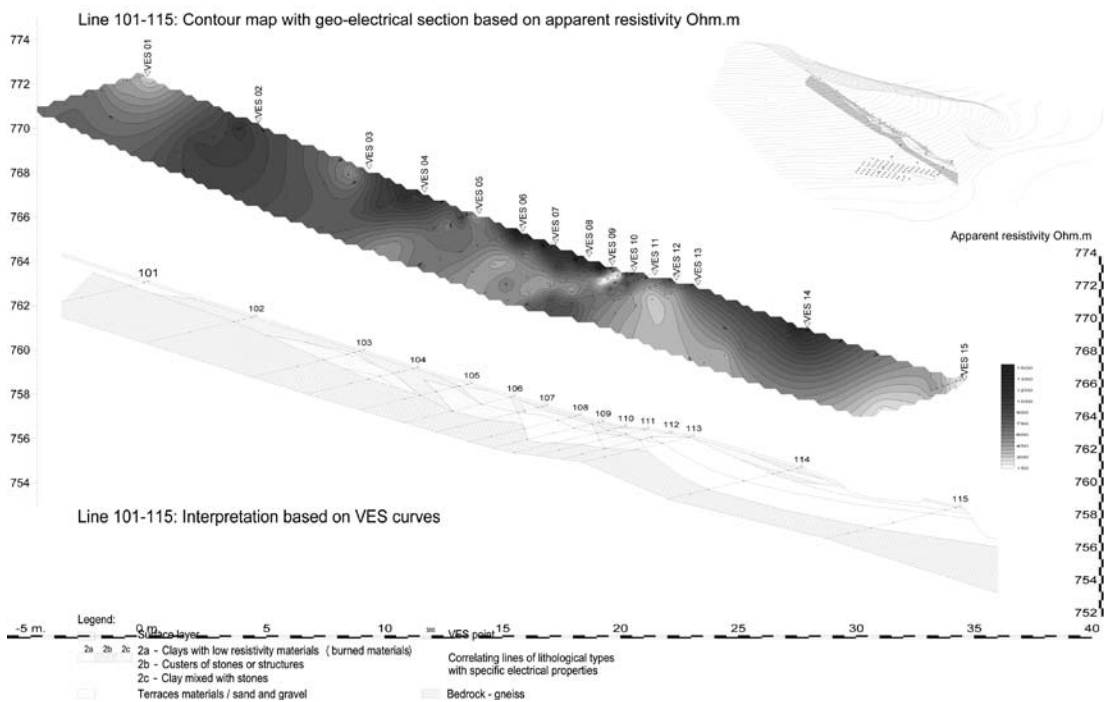
Над най-горния ред камъни на долната, по-ранна стена (стена 2) в профила се очерта един пласт с пепел (контекст 45), който свидетелства за пожар. Не се очерта стратиграфски хиатус между ранната и късна фаза. Преди построяването на постройките от новата фаза, теренът е бил заравнен и посипан с лимонено-жълтеникав седимент с много органични включения (контексти 34, 35, 36, 43, 46)¹⁷. Стената от по-късната фаза е разрушена изцяло в квадрат I59N от иманярите, които вероятно са очаквали да открият ценни находки под нея. В профила се вижда, че в дълбочина от тази стена (стена 1) са запазени шест реда камъни с обща височина от ок. 70 см. Ходовото ниво към тази стена представлява тънък сивкавопепелив пласт (контексти 30 и 42), който покрива лимонено-жълтия пласт.

Важно е да се отбележи, че тази стена има впечатляваща ширина от 1,80 м (обр. 17, 18). Тя е прекалено широка, за да е принадлежала към обикновена постройка. Ширината на стена 1 и мястото, на което се намира тя, т.е. в основата на хълма, както и ориентацията ѝ, която следва изолиниите, показват, че може да става дума за укрепително съоръжение. Резултатите от геомагнитното проучване по всяка вероятност са засекли части от тази стена на изток (обр. 14, текст на Стоев, Велковски, Зидаров). Ако хипотезата ни се окаже вярна, бихме се изправили пред въпроса за връзката на тази укрепителна стена с подобни в северна Егеида. Наличието на две фази с каменна архитектура е рядкост за ранната желязна епоха на източните Балкани (Shalganova, Gotzev 1995, 328).

4.2. Бресто. Стенни мазилки. Важна група находки от Бресто представлява голямото количество вторично изгорели стенни мазилки. Досега са регистрирани 1890 фрагмента от мазилки, като най-големите произхождат от насипите в и около иманярските дупки.

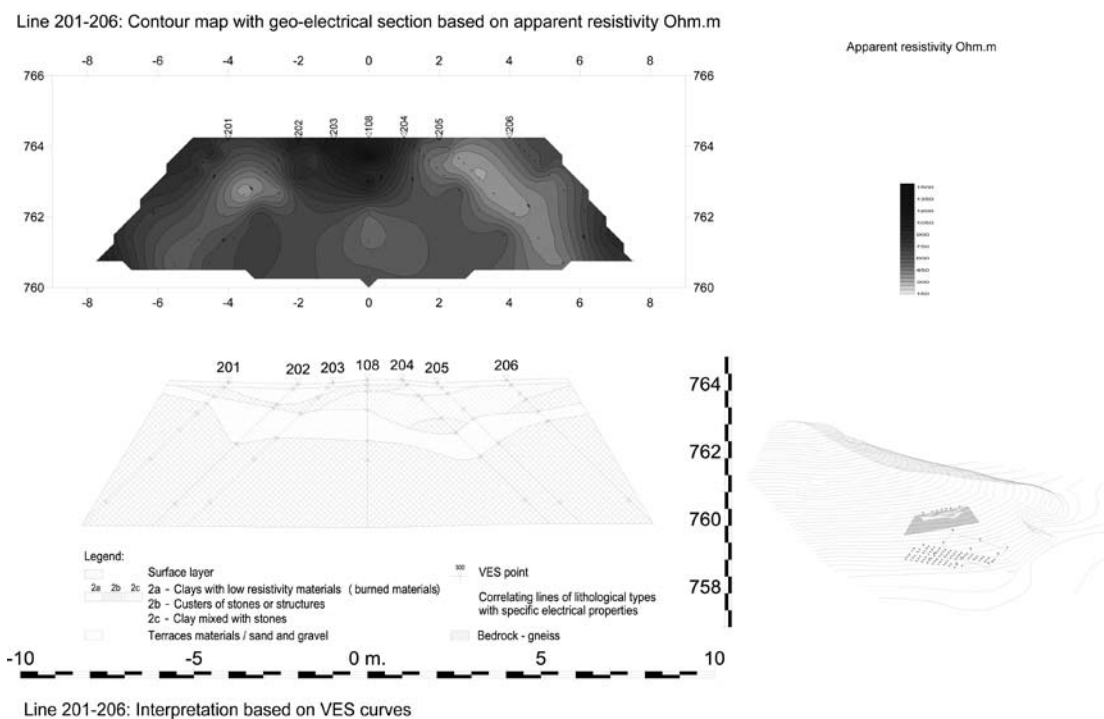
Съхраняването на мазилките може да се обясни със сериозен пожар. Тъй като иманярите не са достигнали долната, по-ранна фаза на голяма площ, може да се предположи, че тези мазилки се отнасят към архитектурата на по-късната фаза. Това ни кара да мислим, че и фаза II (по-късната) завършва с пожар. Откриването на тези мазилки около всички иманярски дупки, т.е. по-голямата част от площта на обекта, показва, че те произхождат от различни постройки. По някои от най-добре запазените големи фрагменти се виждат следи от украса с форма на вдлъбнати правоъгълници с различни размери, които вероятно са направени чрез натискане с дървени (?) предмети (обр. 21). Други фрагменти показват неравномерни отпечатъци от пръсти, каквито се откриват по керамичните съдове. При наблюдение с невъоръжено око не се откриха следи от оцветяване. В повечето случаи от вътрешната страна се наблюдават отпечатъците от дървената конструкция на стената, като в един случай изглежда, че в конструкцията има

¹⁷ При последователното откриване на този жълт нивелиращ пласт на различни места, му бяха дадени различни номера, но след разкриването на цялата площ и почистването на профилите стана ясно, че се касае за един контекст.

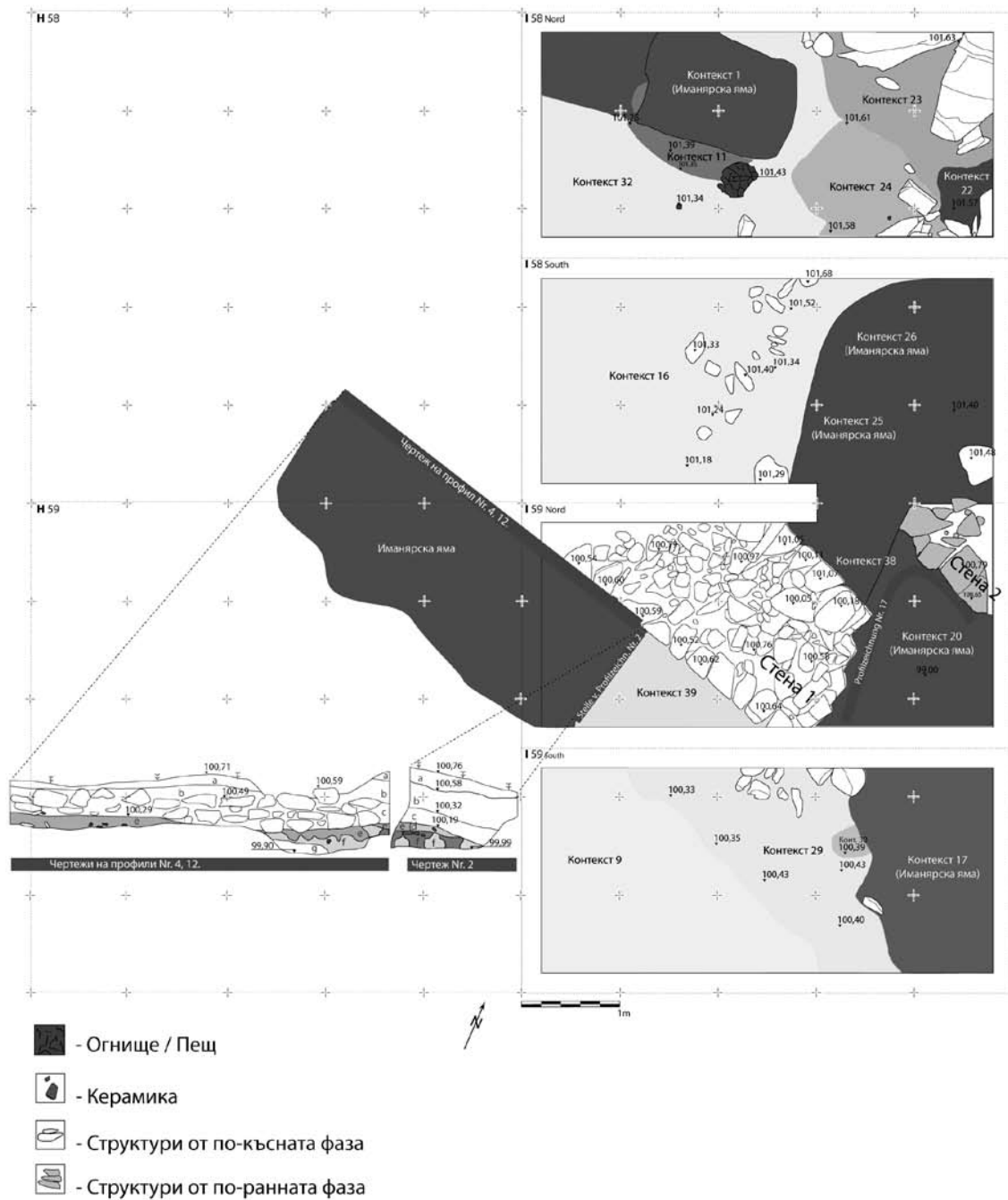
Обр. 15. Бресто. Геоелектрически профил 101-115 (за разположение вж. обр. 27).

Fig. 15. Bresto. Geoelectric profile 101-115 (for location see fig. 27).

Фиг. 16. Бресто. Геоелектрически профил 201-206 (за разположение вж. обр. 27).

Fig. 16. Bresto. Geoelectric profile 201-206 (for a location, see Fig. 27).

Обр. 17. Бресто. План на разкопаната площ с профили *a* = контекст. 5; *b* = контекст 18; *c* = контекст 39; *d* = контекст 30; *e* = контекст. 44; *f* = контекст 43; *g* = контекст 43 или фаза I.

Fig. 17. Bresto. Drawing of the excavated areawith profiles. *a* = context. 5; *b* = context 18; *c* = context 39; *d* = context 30; *e* = context 44; *f* = context 43; *g* = context 43 or phase I.

правоъгълна гредя (обр. 21). На много фрагменти личат дървесните влакна на обмазаните с глина дървета. Тези находки са от изключително значение за проучването на архитектурата началото на РЖЕ в Югозападна България. Подробно изследване на отпечатъците на дърветата би дало ценна информация за вида на дървената конструкция на къщите, докато анализът на украсата от външната

Обр. 18. Бресто. Стена 1 с ширина 1,80 м.

Fig. 18. Bresto Wall 1, width 1,80 m.

страна би хвърлил светлина върху непознатата засега сфера на естетическото оформяне на архитектурното и социалното пространство в Бресто.

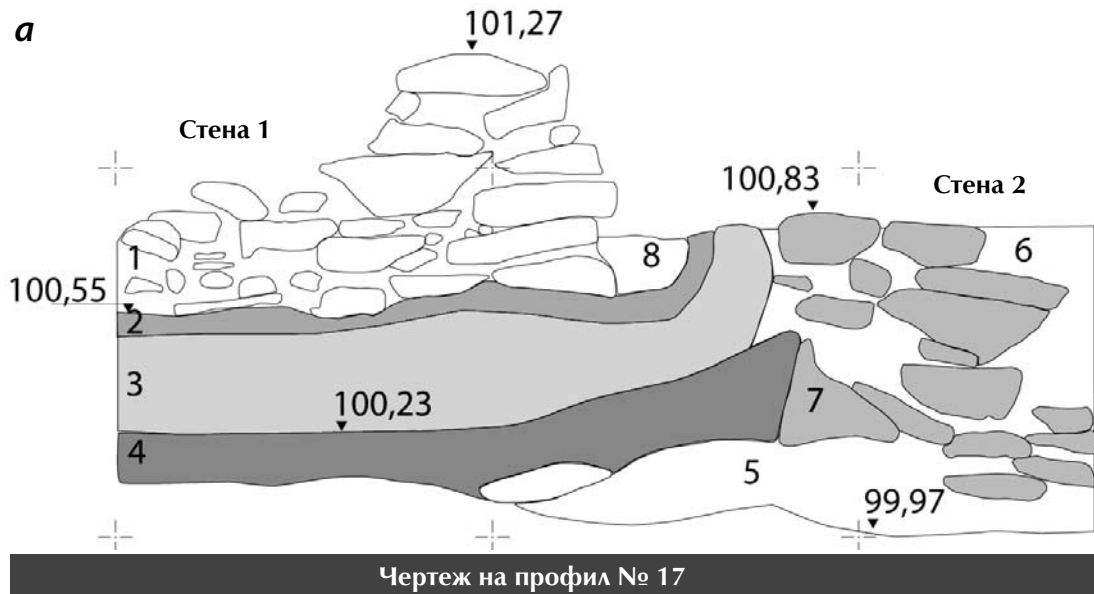
4.3. Бресто. Находки и керамика. Въпреки, че и при разкопките на Бресто цялата пръст бе пресявана през сита, броят на дребните находки е малък. Откриха се две кремъчни пластинки (вж. текст Гацов, Неделчева), два прешлена за вретено, едно костено шило, фрагмент от тежест за тъкачен стан и няколко закръглени заоблени фрагменти от керамика с неясна функция.

Поради това, че по време на разкопките не бяха разчистени подове и ситуации *in situ*, керамичният материал се състои от единични фрагменти, от които не можах да бъдат възстановени цели съдове. Трябва да се отбележи, че съотношението между технологичните групи от фината тънкостенна, средната и грубата дебелостенна керамика, съвпада с резултатите от Кресна. Освен керамиката на ръка, в Бресто бяха открити и фрагменти от сива керамика на колело, по-всяка вероятност от структури от КЖЕ, разположени по-високо по склона, която предстои да бъде обработена.

Състоянието на фрагментите не позволява да се направят по-точни предположения за керамичните форми. Най-общо може да се говори, че произхождат от гърнета (обр. 22 5-7, 10-11), купи/паници (обр. 22 1-3) и кани (обр. 22 19). Както вече бе посочено, керамиката от Бресто се различава от тази от Кресна, което вероятно се дължи на хронологическата разлика между по-късната фаза (II) на Бресто и Кресна. Това личи не само от спектъра на украсата на керамиката, но и от технологичните особености. Докато в Кресна се срещат само малко фрагменти, без следи от излъскване (напр. обр. 12, 13), във фаза II на Бресто ке-

5. Заключение

Височинното селище от Кресна и селището край брега на реката при Бресто са важни обекти за разбирането на КБЕ и РЖЕ в Югозападна България. Кресна ком-

Обр. 19. Бресто. Снимка и рисунка на профил, изчистен в иманярската дупка в I59N, показващ съотношението между по-ранната (I) и по-късната (II) архитектурни фази. (1 = стена 1; 2 = контекст 44; 3 = контекст 43; 4 = контекст 45; 5, 6 – непроучени, без номер на контекст; 7 – стена 2; 8 = контекст 38).

Fig. 19. Bresto. Foto and profile drawing of looter's pit in I59N with stone walls from the early (I) and the later (II) phases (1 = Wall Nr. 1; 2 = unit 44; 3 = unit 43; 4 = unit 45; 5, 6 – unexcavated, without unit number; 7 – Wall Nr. 2; 8 = unit 38).

Обр. 20. Бресто. Огнище или пещ в квадрат 158N. Преди и след демонтирането на глинения под на инсталацията.

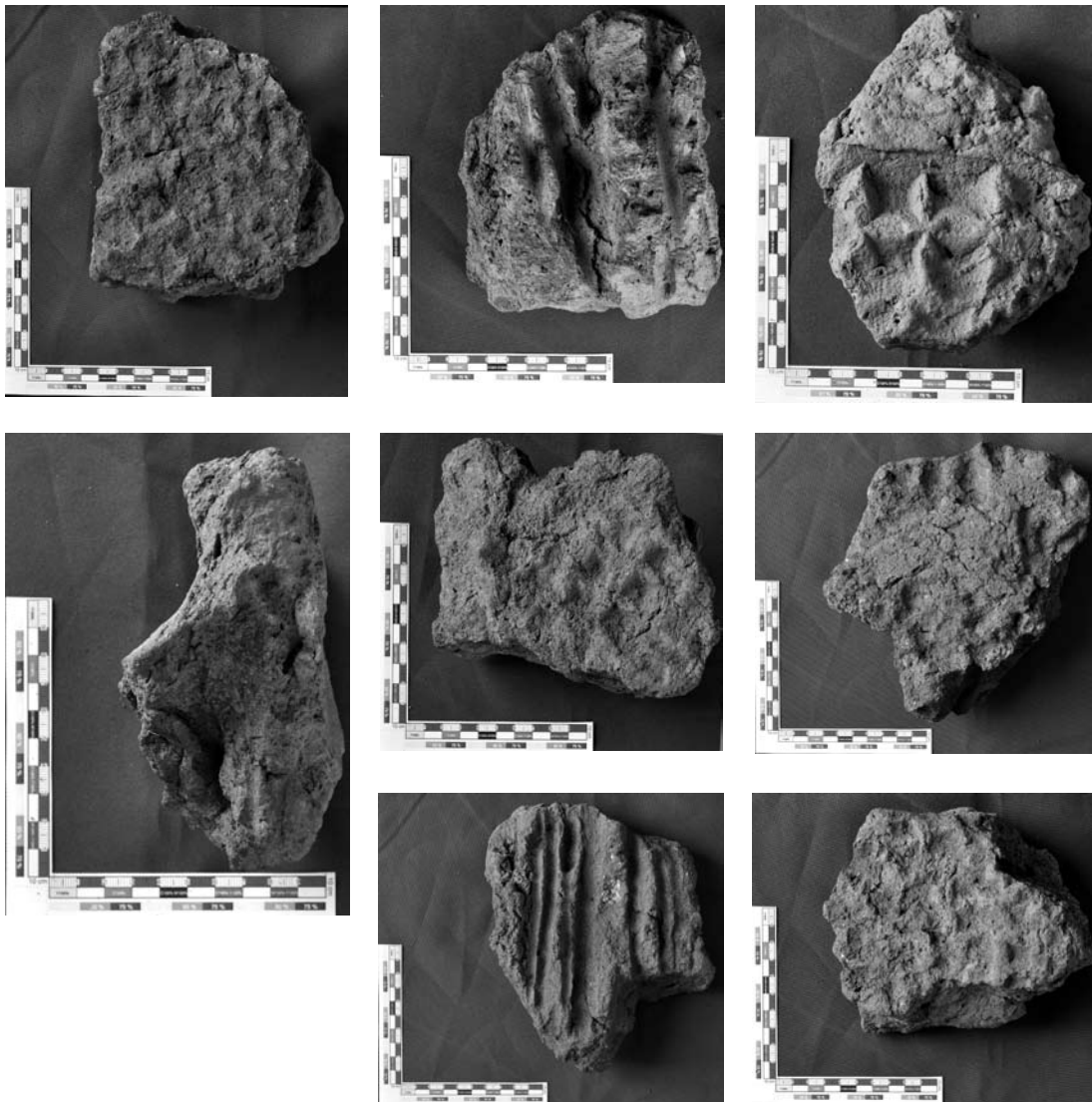
Fig. 20. Bresto. Hearth or oven in square 158N. With and without the base of the installation.

рамиката е предимно силно изпечена и само фрагментите от групата на фината керамика са добре излъскани до полирани.

По отношение на украсата, често се срещат ленти или прищипвания с пръсти в района на устието (обр. 22 4-9). Новост в Бресто (в сравнение с Кресна) са вертикалните релефни ленти. Количеството на фрагменти с канелирана украса също е увеличено (обр. 22 15-19), докато връзаната украса намалява.

Керамиката от фаза II на Бресто изглежда по-късна от тази в Кресна и трябва да се отнесе към РЖЕ. Най-близките ѝ паралели произхождат от намиращия се на ок. 12-13 км североизточно височинен обект Бабяшка чука (Гоцев, Божинова 2008). В Кастанас вертикални ленти се появяват в 12-ти хоризонт и продължават да се срещат до 10-ти. Според А. Хохщетер става дума за краткотрайно модно явление (Hochstetter 1984, 136, Abb. 36; 138). В Кастанас количеството на канелираната украса се увеличава рязко в 11-ти хоризонт (Hochstetter 1984, 188-194, Abb. 50-52). Ако въобще е възможно да се съди по керамичното развитие в Северна Гърция за сходни процеси в Южна България, изглежда, че фаза II в Бресто е синхронна с хоризонти 11 и 10 в Кастанас, които са датирани от Хензел в 11-10 в. пр. Хр. (Hänsel 1989)¹⁸.

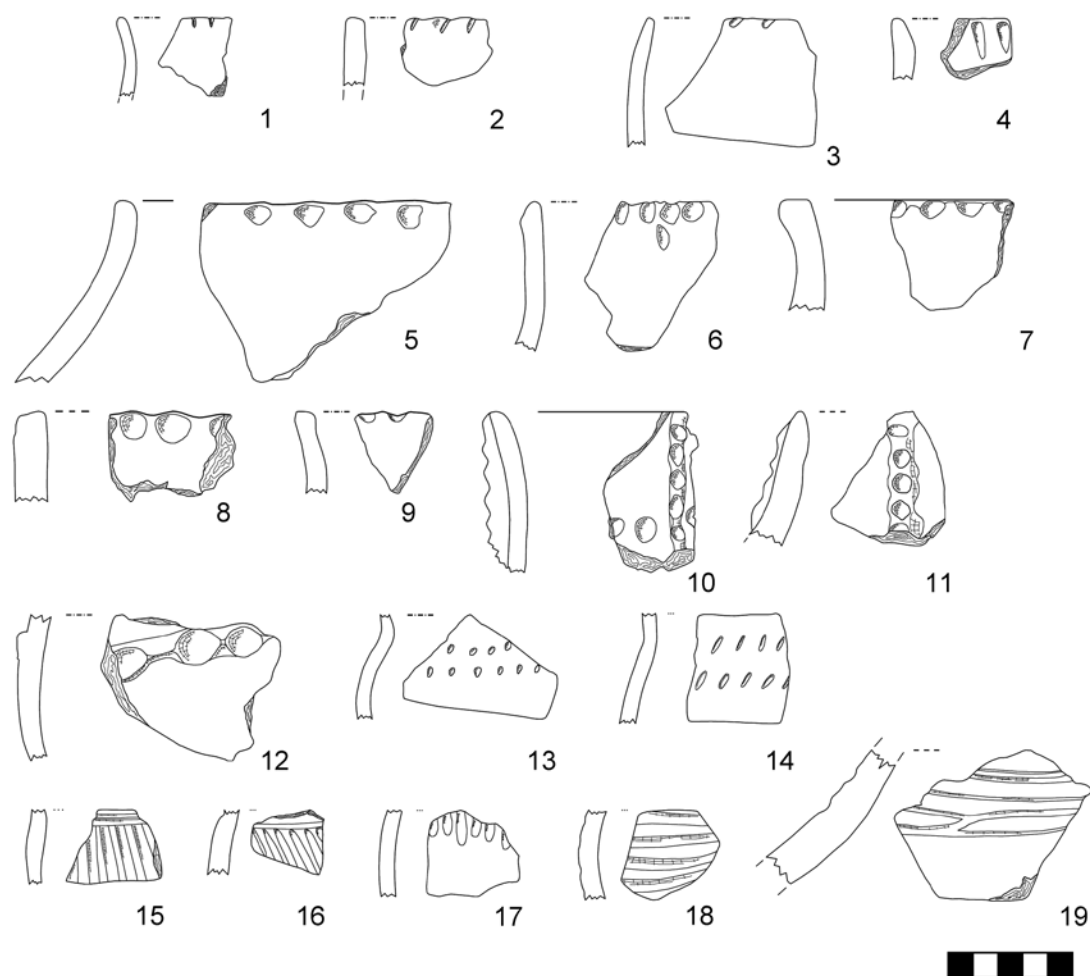
¹⁸ Тези дати останаха актуални и след новите резултати от ¹⁴C дати от Асирос (Wardle et. al. 2007).

Обр. 21. Бресто. Фрагменти от вторично обгорели стенни мазилки с пластична украса.

Fig. 21. Bresto. Fragments of secondary burnt wall plaster with decoration.

бинираща от една страна разположението и вероятно функцията на височинните селища от типа на Кайменска чука, известни от Благоевградското поле, и от друга – плоските селища с каменни основи от типа на Копривлен, в долината на р. Места, каквито вероятно са съществували и в Санданско-Петричкото поле. Ако се съди по питосите и откритите при флотацията семена от Кресна, в терасирания хълм са съхранявани големи количества житни растения. Въз основа на керамиката, може да се каже, че обектът вероятно е синхронен с Кайменска чука, която не е изключено да е изградена малко по-рано, а също и с некропола при Сандански и по-късната фаза в Копривлен. В Кресна, както и в другите обекти в Средна Струма, не се открива микенска керамика. Всички тези обекти би трябвало да са поне частично синхронни с 13 и 12 хоризонт от Кастанас, които са датирани в 12 и 11 в. пр. Хр.

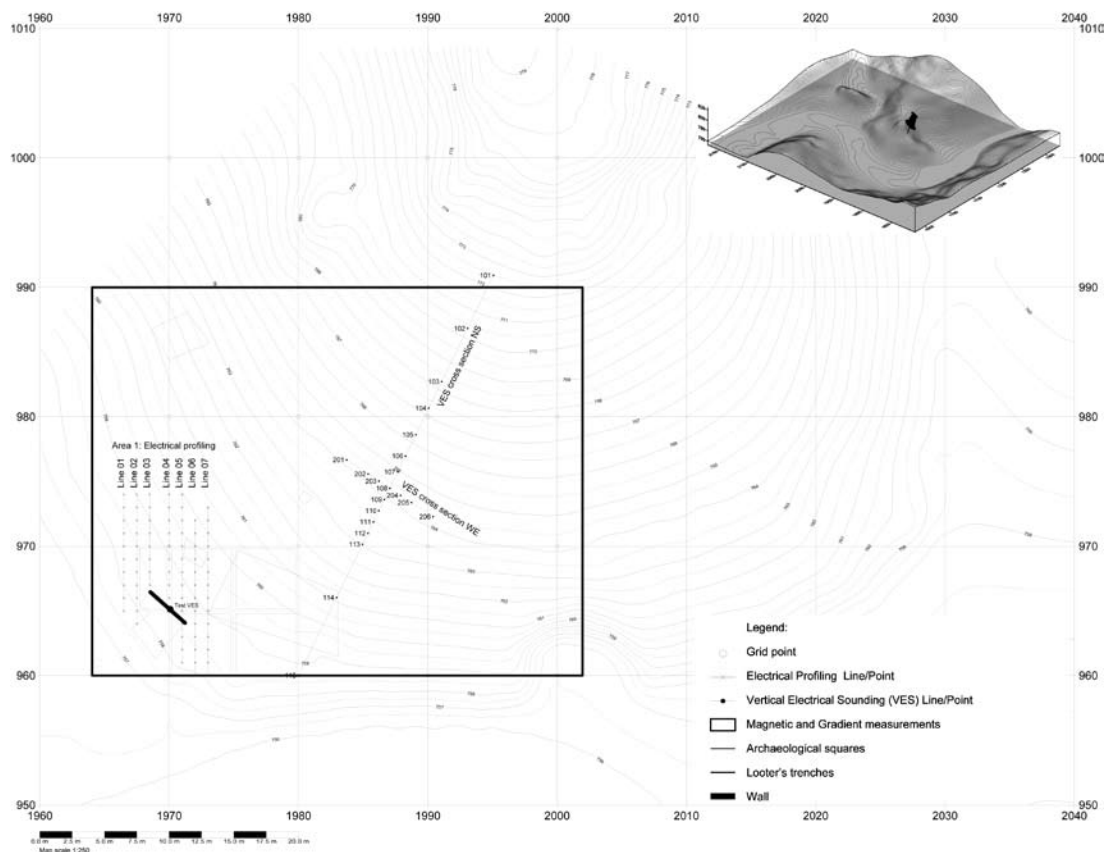

Обр. 22. Бресто. Керамика.

Fig. 22. Bresto. Pottery.

Селището в м. Бресто предизвиква интерес с широката, вероятно укрепителна стена, двете фази с каменна архитектура и голямото количество украсена стенна мазилка. С тези елементи то обогатява представите за РЖЕ в Югозападна България. Дали укрепителната архитектура и украсяването на обмазаните с глина стени имат местен произход, или са повлияни от други райони, не може да се каже на този етап от изследванията. Керамиката от по-късната фаза от Бресто би трябвало да е синхронна с тази от 11 и 10 хоризонт на Кастанас и да се отнася към 11-10 в. пр. Хр.

Прегледът на резултатите от кратките теренни проучвания в Кресна и Бресто през 2012 г. показва, че на модели като „Център-Периферия“ или на дефинирането на „преходни зони“ между центрове и периферии трябва да се гледа като на условни понятия. Като по-резултатен подход се очертава разглеждането на регионалната култура и формите на приспособяване, избрани от местното население. Обитатели на синхронни и сравнително близко разположени селища проявяват различна материална култура, което не може да се обясни само с регионални различия на околната среда.

Обр. 23. Бресто. Район на магнитни и геоелектрически проучвания.

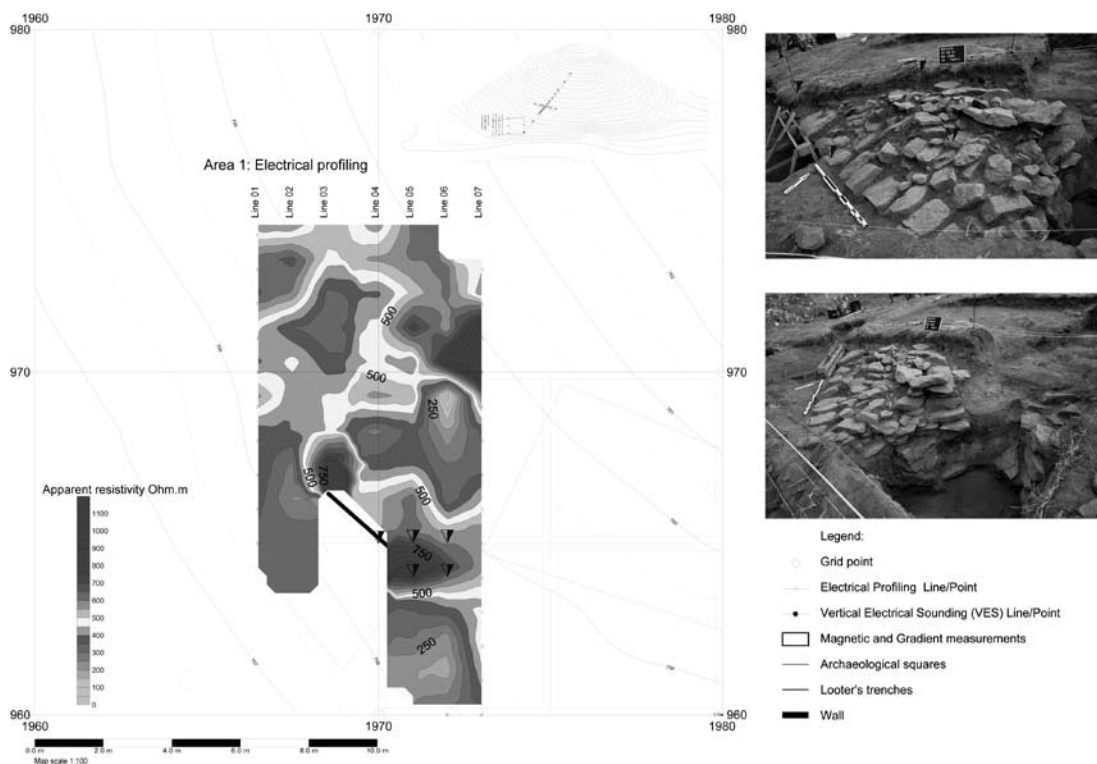
Fig. 23. Bresto. Area of geomagnetic and geoelectric investigations.

Геодезия, магнитни и геоелектрически проучвания в Бресто

Димитър Стоев, Кирил Велковски, Петър Зидаров

Археологическите изследвания в Бресто бяха предшествани от топографско заснемане с тотална станция (обр. 23) като данните бяха сравнени с топографска карта в мащаб 1:5000 и бе извършен опит за реконструкция на местността такава каквато е била преди прокарването на жп линията и автомобилното шосе (обр. 23).

С помощта на цезиев магнитометър Geometrics G-858 бе проучена площ от 1200 кв. м в югозападната част на обекта. Разпръснатите части от обгорели мазилки на повърхността ни накараха да потърсим очертанията на къщи, които би трябвало да се засекат благодарение на повишени количества магнезий от изгорялата дървена конструкция (Breiner 1999; Fassbinder 2007; Becker 2009). Релефът на скалистата и на места силно наклонена повърхност на обекта, както и иманярските дупки възпрепятстваха работата с уреда на някои места. Беше регистрирана една сравнително голяма биполарна аномалия, разположена почти в центъра на обхожданата площ, както и три редици от монополярни и биполярни аномалии, разположени от север на изток в западната част на обхождания райони и една аномалия, ориентирана от изток на запад и разположена в западната част на обхожда-

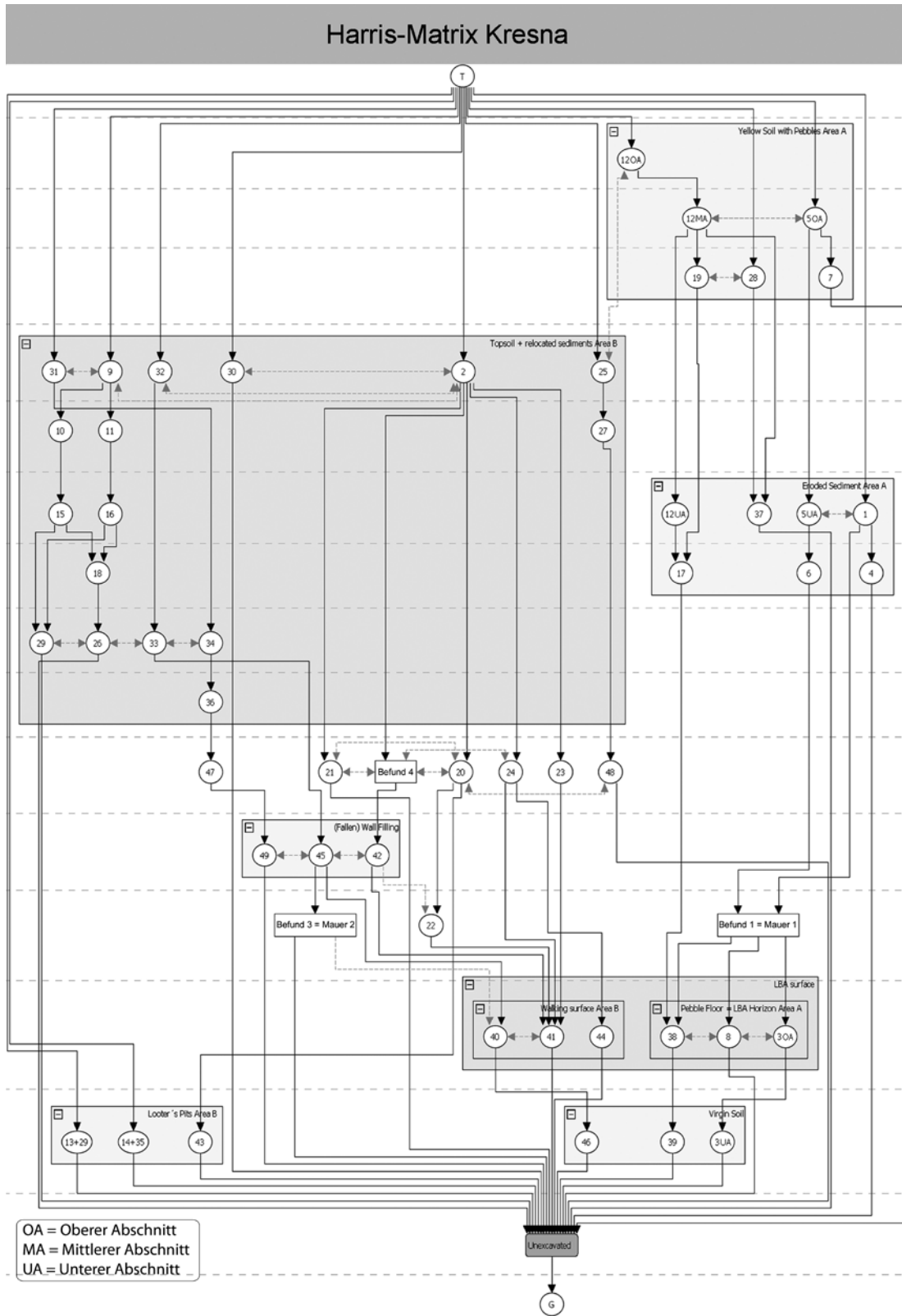

Обр 24. Бресто. Резултат от геоелектрическите проучвания на югозападния склон в H57-59 и I57-59.

Fig. 24. Bresto. Result of geoelectric investigations in the SW slope in squares H57-59 и I57-59.

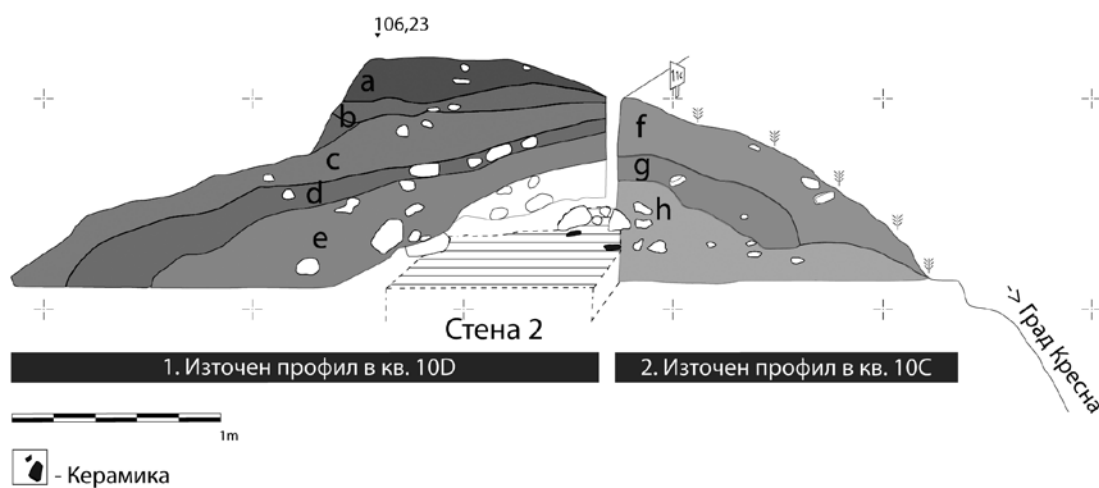
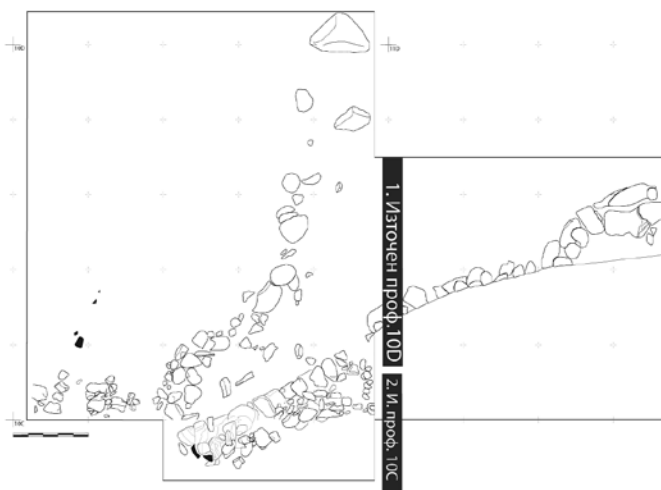
ния район. Последните са от особено значение, тъй като биха могли да се свържат с локализираната в иманярския изкоп и разкопаната в квадрат I59 масивна каменна стена (обр. 14). Средната интензивност на местното магнитно поле е 47033 nT със стандартно отклонение от +/- 10.3 nT. Установените аномалии показват разлики от 85/+185 nT. Средният интензитет на нормалната среда е около -0.99 nT и стандартното отклонение има стойности от +/- 6.4 nT. Стойности, причинени от наличие на местни аномалии надхвърлят +/- 3 пъти стандартното отклонение, т.е. стойности равни или по-големи от +/- 20 nT. Поради ограничената площ на обхожданата територия не беше лесно да се установи дали регистрираните аномалии са причинени от археологически или геологически явления. Поради това решихме да извършим допълнително геофизично изследване с Вертикално електрическо сондиране (VES) (Necht 2007). На обр. 14 може да се види съчетаването на данните от магнитното и електрическото сондиране. Аномалията, показана от геомагнитното изследване бе потвърдена от геоелектрическото сондиране (обр. 14, обр 23 – мястото на пресичане на двата профила)

Методът на VES бе приложен към изучаването на литоложките типове и електрическото съпротивление на две места (обр. 23). Малка част от югоизточната част на обекта бе изследвана с цел да се проучи евентуално продължение

Обр. 25. Кресна. Матрица на Харис.

Fig. 25. Kresna. Harris-matrix.

Обр. 26. Кресна. Квадрати 10C и 10D, източен профил. 10D: a+b = контекст 2; c = контекст 24; d+e = контекст 49; 10C: f = контекст 32+33; g = контекст 45; h = контекст 40.

Fig. 26. Kresna, squares 10C and 10D, east profile. 10D: a+b=context 2; c = context 24; d+e = context 49; 10C: f = context 32+33; g = context 45; h = context 40.

Обр. 27. Кресна. Снимка на източния профил в квадратите 10C и 10D.

Fig. 27. Kresna. East profile in squares 10C and 10D.

Обр. 28. Кресна. Снимка на южния профил в квадрат 11D.

Fig. 28. Kresna. South profile in square 11D.

на каменната стена, видима в един от иманярските изкопи (обр. 24, стена 1, кв. 1960-1970/960-970; кв. 1970-1980/960-970) с помощта на седем VES-профила през един метър бе покрита площ от 59m². С помощта на три-електродно биполарно скениране с дълбочина от 40 см бе установено, че стена 1 най-вероятно продължава на северозапад и има съпротивление, проявяващо стойности над 500 Ом/м (червено и жълто на обр. 24). Вторият ареал, проучен с метода на вертикалното електронно скениране, се намира на североизток от стена 1. На място, на което бе засечена геомагнитна аномалия, бяха направени два перпендикулярни електрически профила (обр. 23).

Вертикално електро-скениране – описание на профилите на образи 19 и 20.

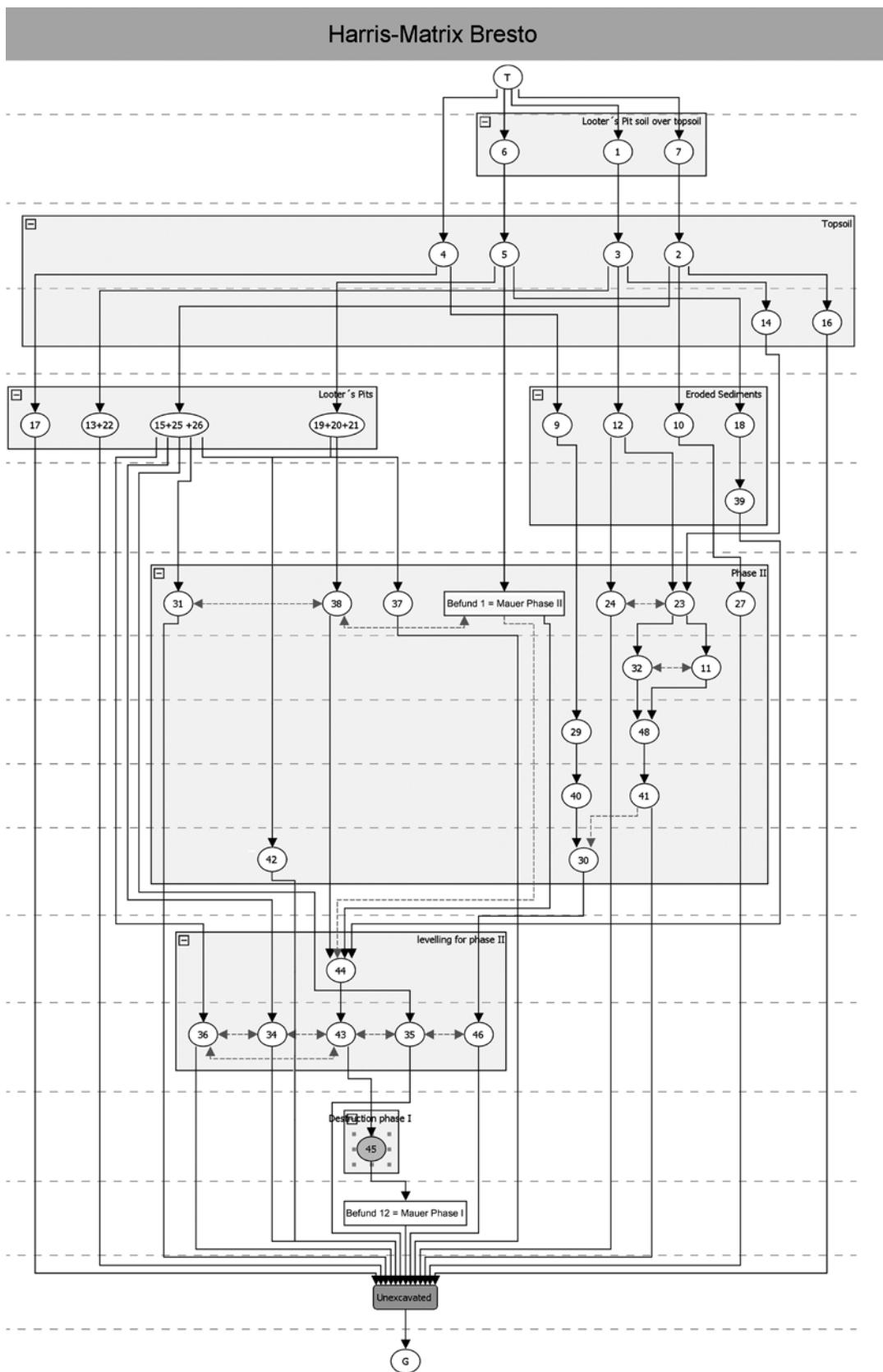
Бяха дефинирани следните литоложки типове, в зависимост от тяхното съпротивление:

Тип 1: Повърхностна почва, дебела ок. 30 см със специфично електрическо съпротивление от 140-2000 ом.м, вариращо в зависимост от съдържанието ѝ.

Тип 2а: Пласт със специфично съпротивление от 360 до 440 ом.м. Най-вероятно се състои от глинеста почва с малки частици от скали. По-ниските стойности се дължат на съдържание на глинни и горели материали.

Тип 2б: Пласт със специфично съпротивление от 1100-2000 ом.м. Най-вероятно с голямо съдържание на камъни.

Тип 2с: Пласт със специфично съпротивление от 460-800 ом.м. Най-вероятно

Обр. 29. Бресто. Матрица на Харис.

Fig. 29. Bresto. Harris-Matrix.

но се състои от глинени смесени с камъни.

Тип 3: Пласт със специфично съпротивление от 180-680 om.m. Най-вероятно се състои от пясъци и чакъли, съставляващи речна тераса.

Тип 4: Пласт със специфично съпротивление от 440-1200 om.m. Най-вероятно представлява материковата скала, която се състои от гнайсови скали, с различно ниво на ерозия и химическо съдържание. Акумулирането на слоеве в зоната на събиране на двата профила показва смущения (обр. 15 и 16). Така елетроскенирането потвърди резултатите от магнитното измерване и показва, че на това място вероятно има археологически структури (обр. 14).

Документация на стратиграфските наблюдения в Кресна и Бресто с помощта на матрица на Харис

Даниел Коп

Докато в Кресна бе много трудно да се разграничат стратиграфски пластове, в Бресто те се виждат значително по-добре. Възстановяването на стратиграфската картина е затруднено и от големия брой иманярски дупки на двата обекта.

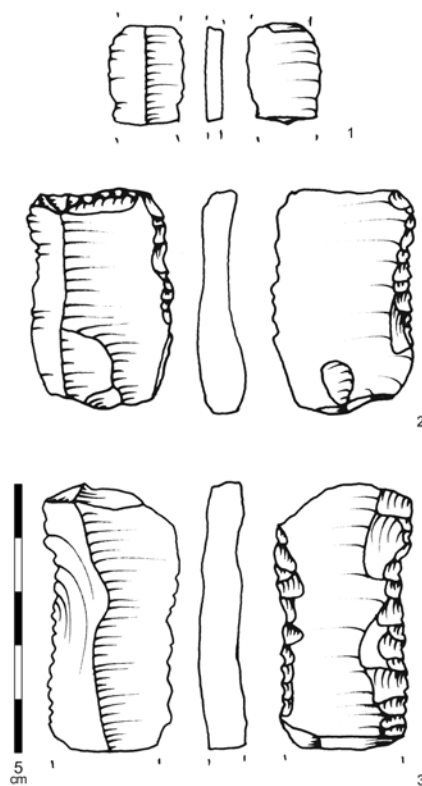
Документация на стратиграфията на Кресна. Най-горният пласт в ареал А в Кресна е образуван от пръстта, изкопана през 1984 г. при строежа на стълб за електрическо захранване. Контекст 12-горен слой се забелязва като дребна линия в източния профил на квадрат 5С.

Следващият, втори стратиграфски пласт обхваща контексти, които или са пострадали значително от ерозията, или от иманярите. На обр. 25 са представени контексти 1, 2, 4, 5, 6, 7-11, 12, 15-18, 25-27, 29-34, 36, 37.

Пласт 3 изглежда, че се е образувал през десетилетията след изоставянето и разрушаването на стена 2 в квадратите 9D, 10C и 10D (обр. 8 и 26-28) и обхваща освен големите контексти 20 и 48 и две малки ями (контексти 21 и 23), както и контексти 24 и 37, които са ясно различими части от пласт 3.

Като пласт 4 обозначаваме контекстите, образувани от деструкциите от къснобронзовото селище. Те бяха открити в квадратите 10D и 11D както и под камъните на структура 6 (обр. 28), както и над стена 2 (обр. 26:е).

Незасегнат къснобронзов пласт 5 бе открит само в източната част на квадрат 10D (контекст 22), поради това, че на много места е разрушен от иманярска или ерозионна дейност. Ходовото ниво на този пласт бе маркирано от хоризонтално разположени керамични фрагменти, както и нападали върху него камъни. В матрицата на Харис са отбелязани с контексти 3, 8, 38, 40, 41, 44 и 48.

Обр. 30. Кремъчни артефакти от Кресна (1) и Бресто (2-3).

Fig. 30. Chipped stone artefacts from Kresna (1) and Bresto (2-3)

Материковият слой под пласта от КБЕ бе отбелязан с контексти 3, 39, 46 (обр. 25).

Документация на стратиграфията на Бресто. Най-горният стратиграфски пласт (пласт 1) се състои от три контекста (1, 6, 7), с които са отбелязани иманярски изкопи в квадрат K58S (обр. 29).

Пласт 2 е образуван от хумусния слой, към който принадлежат контексти 2, 3, 4, 5, 14 и 16 (обр. 17 а). Те бяха разкопани на два механични пласта по 10 см. Под хумуса се откриха ерозирали седименти, които отбелязахме с пласт 3. И в двата квадрата те личаха като сиво-жълтеникави седименти (контексти 9, 10, 12, 18, 38) и не винаги можеха да се разграничат лесно от седимента на контекстите от иманярските изкопи (обр. 17 b-c).

Пластове 4, 5 и 6 представляват по-късната втора фаза от обитаването на селището, към която принадлежи стена 1, която поради голямата ширина (1,80 м) тълкуваме като отбранителна.

Седиментите в квадрат 158N не можаха да се обвържат със сигурност със стратиграфската позиция на стена 1. Става дума за контексти 23, 11, 32, 41, които представляват по-тъмни петна в жълтия контекст 24. Контекст 11 се отличава с червено-оранжевия си цвят и се намира отчасти под една вероятно вторично обгоряла глинена платформа (обр. 20).

Лимоненожълтият пласт (контексти 34, 35, 36, 43, 46), който беше установен и в двата квадрата, вероятно произхожда от заравняване на терена, което е извършено преди построяването на укрепителната стена (обр. 19, пласт 3). Тъмнокафявите петна в лимоненожълтия контекст показват, че при планирането са използвани и органични материали. Непосредствено под камъните на стената се забелязва един тънък и много твърд глинест контекст, който явно служи за нейна основа и бе установен само под стената (пласт 2 на обр. 19).

Първата, по-ранна архитектурна фаза бе установена само при почистването на над 1,80 м дълбоката иманярска дупка в 159 N (обр. 19), където ясно се видя съществуването на по-ранна стена (стена 2) с различна ориентация от стена 1. Дебел светлосив слой (пласт 4 на обр. 19) показва, че първата архитектурна фаза вероятно е разрушена при пожар. Ограничената площ на иманярската дупка не позволи да се дефинират с точност по-ниско разположени пластове и седименти.

На този етап от проучванията може да се говори за следните фази на обитавани пластове:

- 1) Иманярски насип над хумуса
- 2) Хумус
- 3) Ерозирали седименти
- 4) Фаза IIc: фазата на употреба на стена 1
- 5) Фаза IIb: първото ходово ниво на фаза II
- 6) Фаза IIa: заравняване на терена и поставянето на глинестата основа на стена 1
- 7) Фаза Ic: разрушение на ранния пласт
- 8) Фаза Ib: по-ранна архитектурна фаза
- 9) Фаза Ia: построяване на по-ранната стена (стена 2)

Кремъчни артефакти от Кресна и Бресто Иван Гацов и Петранка Неделчева

Въпреки внимателния метод на разкопаване и пресяването на цялата изкопана пръст, при разкопките в Кресна и Бресто през 2012 г. бяха открити само три кремъчни артефакта.

Артефакт № KR12 10D-21 находка 38, (обр. 30 1) от Кресна е открит при флотирание на седиментна проба 21, която произхожда от яма от контекст 20. Оръдието представлява стъргалка на скъсена пластина, част от челото на която е счупена. По всяка вероятност пластината е била отделена от ядрото с помощта на посредник, за това съдим по нерегулярните негативи на горната повърхност, както и двустенна основа. Наблюдават се назъбен ретуш и излъскване по двата странични ръба на стъргалката, които са много характерни белези за кремъчните оръдия от бронзовата и желязната епоха в изследвания регион (Gatsov, Nedelcheva 2009). Много вероятно е артефактът да е бил използван и като част от съставно оръдие.

Вторият артефакт № BR12 I59N-6 находка 7 (обр. 30 2) произхожда от контекст 6 в Бресто, в насипа на иманярски изкоп. Става дума за среден фрагмент от пластина със зъбчат ретуш и излъскване по двата странични ръба. Пластината е с нерегулярни негативи на горната повърхност и по всяка вероятност е отделена от ядрото с помощта на посредник. Както вече бе споменато оръдията с назъбен ретуш са типични за бронзовата и желязна епоха на Балканите и Северозападна Анатолия (Gatsov, Karimali 2007, 393-401). По всяка вероятност този артефакт също е бил използван като част от съставно оръдие. Изглежда, че това оръдие е изработено от „местна“ суровина, която се характеризира със светлокафяв цвят, непрозрачност на материала и е с относително добро качество. Третият артефакт № BR12 I59N-42 находка 48 (обр. 30 3), произхожда от контекст 42 в Бресто в квадрат I59N. Отнася се към втората, по-късна фаза, към която принадлежи и укрепителната стена. Артефактът представлява среден фрагмент от пластина без интенционален ретуш. По долната страна на пластината се наблюдават следи от излъскване. Въпреки сравнително малките размери на фрагмента може да се предположи, че пластината е била отделена от ядрото с натиск. За това съдим по регулярните, паралелни негативи на горната повърхност и гладката долна повърхност. Изработена е от непрозрачна, доброкачествена кремъчна суровина. По типологични белези, артефактът би могъл да се отнесе и към периода на халколита.

Кресна и Бресто, предварителни археоботанични анализи Елена Маринова

Кресна. От обекта Кресна бяха изследвани 10 флотационни проби (с общ обем на флотирания седимент окло 170 литра). Шест от пробите от контекст 22, 24 и 42 – съдържаха достатъчно количество археоботанични находки. Най-богати на растителен материал бяха пробите от контекст 42, в които преобладаваха зърна от ечемик (*Hordeum vulgare*). В пробите бяха намерени и единични житни зърна, но тяхното съхранение не позволява по-точната им идентификация, т.е.

не може да се установи дали става въпрос за плевести или голозърнести пшеници. Наред с това в пробите присъстваха фрагментирани вилки от класчетата, които най-вероятно принадлежат на плевестата пшеница спелта (cf. *Triticum spelta*). Поради тяхната фрагментация не е възможно да се постигне по-сигурна идентификация на тези вилки от класчетата, защото в района се срещат и различни представители на род диво жито (*Aegilops* spp.), които имат сходни вилки на класчетата. Освен гореспоменатите находки от плява, в пробите от Кресна преобладават зърна на житни култури. Семена/плодове на плевели, както и възможни останки от вършеене или пречистване на реколтата почти липсват. Подобен състав на археоботаничните проби отговаря най-вече на почистени и готови за консумация семена. Малката разкопана площ (ок 80 кв. м) не позволява да се потвърди хипотезата дали в селището е извършвана предимно консумация и не толкова първична обработка на реколтата. За изясняване на този въпрос е необходимо да бъдат изследвани повече археоботанични проби от по-добре съхранени археологически структури на обекта.

Бресто. От обекта Бресто бяха изследвани четири флотационни проби (с общ обем на флотирания седимент окло 60 литра). Пробите от контекст 21 и 40 са доминирани от еднозърненка (*Triticum monocossum*). В пробата от контекст 30 освен еднозърненка са намерени и зърна от голозърнеца пшеница (*Triticum aestivum/durum*). Двата вида пшеници имат различни изисквания спрямо почвено плодородие и наред с това биват обработвани по различен начин при вършитбата. В съседния на изследвания район Егейски регион плевестите пшеници, към които принадлежи еднозърненката, са изместени от голозърнестите пшеници постепенно в течение на желязната епоха (Riehl, Nesbitt 2003). Археоботаничните находки от Бресто могат да се разглеждат като потвърждение за това наблюдение и в прилежащите райони на север от Егея.

Цитирана литература

- Атанасов и др. 2010: Б. Атанасов, Вл. Петков, И. Кулов, М. Гребска-Кулова, Б. Думанов, Ж. Узунов, Др. Гърбов, Кр. Чукалев, В. Герчева. Експедиция Струма през 2009 година. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 676-679.
- Атанасов и др. 2011: Б. Атанасов, Вл. Петков, И. Кулов, М. Гребска-Кулова, Б. Думанов, Ж. Узунов, Др. Гърбов, Кр. Чукалев, В. Герчева. Експедиция Струма. – В: Археологически открития и разкопки през 2010. София, 2011, 555-558.
- Бонев 1988: А. Бонев. Тракия и Егейския свят през втората половина на II хилядолетие пр.н.е. (Разкопки и проучвания, 20). София, 1988.
- Гоцев 2002: А. Гоцев. Проучвания на тракийската култура по поречията на р. Струма и Места през първо хил. пр. н. е. и предизвикателствата на новото време. – Годишник на Югозападния университет, 2002, 125–129.
- Гоцев, Божинова 2008: А. Гоцев, Е. Божинова. Керамиката от ранножелязната епоха от светилището при Бабяк. – В: М. Тонкова, А. Гоцев (ред.) Тракийското светилище при Бабяк и неговата археологическа среда. София, 2008, 72-93.
- Домарадски 1999: М. Домарадски. Паметници на тракийската култура по долното течение на река Места. София, 1999.

- Копралев и др. 2002:** Ил. Копралев, М. Йорданова, Ч. Младенов (ред.). География на България. Географски Институт при БАН. София, 2002.
- Кулов, Комитова 2010:** И. Кулов, Цв. Комитова. Теренно археологическо обхождане в землището на селата Елешница, Баня, Горно и Долно Градище в община Разлог. – В: Археологически открития и разкопки през 2009. София, 2010, 790-792.
- Катинчаров 1979:** Р. Катинчаров. Културни връзки и взаимоотношения през бронзовата епоха между българските земи и съседните територии на ЮИ Европа. – В: България в света от древността до наши дни. Материали от II конгрес на БИД, т. 1. София, 1979, 84-93.
- Филов 1920:** Б. Филов. Трако-микенски отношения. – В: Сборник Ив. Д. Шишманов. София, 1920, 40-53.
- Alexandrov 2002:** S. Alexandrov. The Late Bronze Age Settlement at Koprivlen. – In: A. Bozkova, P. Delev (eds.). Koprivlen 1: Rescue Archaeological Investigations along the Gotse Delchev – Drama Road 1998-1999. Sofia, 2002, 63-82.
- Alexandrov 2005:** S. Alexandrov. The Earliest Mycenaean Pottery Imports in Bulgaria. – In: J. Bouzek, L. Domaradzka (eds.). The Culture of Thracians and their Neighbours. BAR International Series 1350, 2005, 47-49.
- Alexandrov et al. 2007:** S. Alexandrov, V. Petkov, G. Ivanov. The Late Bronze Age Necropolis in the Town of Sandanski, Southwest Bulgaria. – In: H. Todorova, M. Stefanovich, G. Ivanov (eds.). The Struma/Strymon River Valley in Prehistory. Proceedings of the International Symposium “Strymon Praehistoricus”, Kjustendil-Blagoevgrad (Bulgaria) and Serres-Amphipolis (Greece), 27.09 – 1.10. 2004. In the Steps of James Harvey Gaul 2. Sofia, 2007, 373-387.
- Becker 2009:** H. Becker. Caesium Magnetometry for Landscape Archaeology. – In: S. Piro, S. Campana (eds.). Seeing the Unseen. Geophysics and Landscape Archaeology, Boca Raton, 2009, 129-165.
- Breiner 1999:** S. Breiner. Applications Manual for Portable Magnetometers. San Jose, 1999.
- Fassbinder 2007:** J. W. E. Fassbinder. Unter Acker und Wadi: Magnetometerprospektion in Archäologie. – In: G. A. Wagner (Hrsg.) Einführung in die Archäometrie, Berlin und Heidelberg, 2007, 53-73.
- Gatsov, Karimali 2007:** I. Gatsov, E. Karimali. Lithic Assemblages of the Northern Aegean and Southern Aegean during the Bronze Age: a Comparison. – In: Y. Galanaki, H. Tomas, Y. Galanakis, R. Laffineur (eds.) Between the Aegean and Baltic Seas: Prehistory across Borders. Proceedings of the International Conference “Bronze and Early Iron Age Interconnections and Contemporary Developments between the Aegean and the Regions of the Balkan Peninsula, Central and Northern Europe”, Zagreb, 11-14 April 2005. Aegaeum, 27, 2007, 393-401.
- Gatsov, Nedelcheva 2009:** I. Gatsov, P. Nedelcheva. Early Bronze Age Lithic Assemblages from Troia. Paper given at the Conference “Early Bronze Age Troy. Chronology, Cultural Development, and Interregional Contacts”, Tübingen, 8-10 Mai 2009.
- Gaul 1948:** J. H. Gaul, The Neolithic Period in Bulgaria: Early Food-Producing Cultures of Eastern Europe. Cambridge, 1948.
- Grębska-Kulova, Kulov 2004:** M. Grębska-Kulova, I. Kulov. Neuentdeckte archäologische Objekte aus der Jungsteinzeit und der späten Bronzezeit im Mittleren Strumatal. – In: V. Nikolov, K. Băčvarov (Hrsg.). Von Domica bis Drama. Gedenkschrift für Jan Lichardus. Sofia, 2004, 93-97.
- Grębska-Kulowa, Kulov 2007:** M. Grębska-Kulowa, I. Kulov. Prehistoric Sites in the Middle Struma river valley between the End of the VIIth mill. BC and the Beginning of the Ist mill. BC. – In: H. Todorova, M. Stefanovich, G. Ivanov (eds.). The Struma/Strymon River Valley in Prehistory. Proceedings of the International Symposium “Strymon Praehistoricus”, Kjustendil-Blagoevgrad (Bulgaria) and Serres-Amphipolis (Greece), 27.09 – 1.10.2004. In the Steps of James Harvey Gaul 2. Sofia, 2007, 279-296.
- Hänsel 1989:** B. Hänsel. Kastanas: Die Grabung und der Baubefund. – Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, 7, 1989.
- Hecht 2007:** S. Hecht. Sedimenttomographie für die Archäologie – Geoelektrische und

- refraktionsseismische Erkundungen für on-site und off-site studies. – In: G. A. Wagner (Hrsg.). Einführung in die Archäometrie. Berlin und Heidelberg, 2007, 95-112.
- Hochstetter 1984:** A. Hochstetter. Kastanas: Die handgemachte Keramik, Schichten 19 bis 1. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, 3, 1984.
- O’Shea 2011:** J. M. O’Shea. A River Runs Through It: Landscape and the Evolution of Bronze Age Networks in the Carpathian Basin. – Journal of World Prehistory, 24, 2, 2011, 161-174.
- Pratt 1992:** M. L. Pratt, Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation. London, 1992.
- Riehl, Nesbitt 2003:** S. Riehl, M. Nesbitt. Crops and Cultivation in the Iron Age Near East: Change or Continuity? – In: B. Fischer, H. Genz, É. Jean, K. Köroğlu (eds.). Identifying Changes: the Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and Its Neighbouring Regions. Proceedings of the International Workshop, Istanbul, 8-9 November 2002. Istanbul, 2003, 301-312.
- Shalганова, Gotzev 1995:** T. Shalганова, A. Gotzev. Problems of Research on the Early Iron Age. – In: D. W. Bailey, I. Panayotov (eds.). Prehistoric Bulgaria. Monographs in World Archaeology 22, 1995, 327-343.
- Sherratt 1993:** A. Sherratt. What Would a Bronze-Age World System Look Like? Relations between Temperate Europe and the Mediterranean in Later Prehistory. – Journal of European Archaeology 1, 2, 1993, 1-58.
- Stefanovich, Bankoff 1998:** M. Stefanovich, H. A. Bankoff. Kamenska Čuka 1993-1995. Preliminary Report. – In: M. Stefanovich, H. Todorova, H. Hauptmann (eds.). James Harvey Gaul in memoriam. In the Steps of James Harvey Gaul 1. Sofia, 1998, 255-337.
- Stefanovich, Kulov 2007:** M. Stefanovich, I. Kulov. Krsto Pokrovnik excavations at a Later Bronze Age site in the Middle Struma river valley, Southwest Bulgaria. Preliminary results, 2004 season. – In: H. Todorova, M. Stefanovich, G. Ivanov (eds.). The Struma/Strymon River Valley in Prehistory. Proceedings of the International Symposium “Strymon Praehistoricus”, Kjustendil-Blagoevgrad (Bulgaria) and Serres-Amphipolis (Greece), 27.09 – 1.10.2004. In the Steps of James Harvey Gaul 2. Sofia, 2007, 389-396.
- Stockhammer 2008:** Ph. W. Stockhammer. Kontinuität und Wandel – Die Keramik der Nachpalastzeit aus der Unterstadt von Tiryns. Diss. Heidelberg 2008. <<http://www.ub.uni-heidelberg.de/archiv/8612/>> (18.07.2012).
- Stockhammer 2012:** Ph. W. Stockhammer, Performing the Practice Turn in Archaeology. – Transcultural Studies 1, 2012, 7-42. <http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/ojs/index.php/transcultural/article/view/9263/3238> (18.07.2012).
- Tsvetkova 2002:** Y. Tsvetkova. An Archaeological Overview of the Middle Mesta Region: The Prehistoric and Thracian Periods. – In: A. Bozkova, P. Delev (eds.). Koprivlen 1: Rescue Archaeological Investigations along the Gotse Delchev – Drama Road 1998-1999. Sofia, 2002, 41-50.
- Valla 2007:** M. Valla. A Late Bronze Age Cemetery in Faia Petra, East of the Middle Strymon Valley. – In: H. Todorova, M. Stefanovich, G. Ivanov (eds.). The Struma/Strymon River Valley in Prehistory. Proceedings of the International Symposium “Strymon Praehistoricus”, Kjustendil-Blagoevgrad (Bulgaria) – Serres-Amphipolis (Greece), 27.09 – 1.10.2004. In the Steps of James Harvey Gaul 2. Sofia, 2007, 359-372.
- Wallerstein 2004:** I. M. Wallerstein. World-Systems Analysis: an Introduction. Durham, 2004.
- Wardle et al. 2007:** K. A. Wardle, M. Newton, P. I. Kuniholm. Troy VIIb2 Revisited: The Date of the Transition from Bronze to Iron Age in the Northern Aegean. – In: H. Todorova, M. Stefanovich, G. Ivanov (eds.). The Struma/Strymon River Valley in Prehistory. Proceedings of the International Symposium “Strymon Praehistoricus”, Kjustendil-Blagoevgrad (Bulgaria) and Serres-Amphipolis (Greece), 27.09 – 1.10.2004. In the Steps of James Harvey Gaul 2. Sofia, 2007, 481-497.
- Wengrow 2010:** D. Wengrow. What Makes Civilization? The Ancient Near East and the Future of the West. Oxford, 2010.

Archaeological investigations on sites from the Late Bronze and Early Iron Age in southwest Bulgaria near Kresna in the Struma valley and near Banya in the Mesta valley

Preliminary report

B. Athanassov, I. Kulov, Ph.W. Stockhammer, K. Velkovsky, I. Gatsov, P. Zidarov, D. Kopp, E. Marinova, P. Nedelcheva, D. Stoev

(Abstract)

The archaeological fieldwork in the valleys of the Struma and the Mesta was triggered by our wish to investigate their role in the interaction between the Aegean and the continental parts of the Balkan peninsula in later prehistory but also by the wish to better understand local economic and social processes. The location of the LBA site on the hill Gornite Ushi at the northern end of the town of Kresna considerably resembles the one of Kamenska Chuka near Blagoevgrad: the site is located on the top of a small hill which dominates a river valley in the vicinity of a narrow gorge (the modern Kresna pass). Despite the 'gateway' position of Gornite Ushi in Kresna, it seems that no massive building of the type of Kamenska Chuka was built there. The existence of wall foundations belonging to two different buildings in Kresna demonstrates that we have a different organization of the space, characterized by more than one free standing construction. The extent of the excavations in Kresna is very limited due to the fact that the site is almost completely destroyed by erosion. This is also the reason for the scarcity of information about the function of the buildings to which the excavated walls belonged. The abundance of seeds from cultivated cereals and the existence of grinding stones allow us to interpret the buildings as houses in which people lived.

The settlement of Bresto is located on the left bank of the river Iztok, a few kilometers off the place where it flows into the Mesta. The cleaning of holes, dug by treasure hunters, showed the existence of a 1,80 m broad wall with stone foundations. An ashy layer below the wall is most probably the result of a huge fire at the end of an earlier phase to which another stone wall belongs. The pottery from the phase of the younger wall can be dated to the beginning of the Early Iron Age. It seems that the space enclosed by the younger wall was occupied by free standing densely located buildings. Fragments of clay wall plaster with imprint decoration testify to the existence of elaborated architecture.

bo.atana@gmail.com
philippstockhammer@yahoo.de
igatsov@yahoo.com
petar.zidarov@gmail.com
d-kopp@hotmail.com
Elena.Marinova@bio.kuleuven.be
pepini@gbg.bg
dlstoev@abv.bg